

ზიგმუნდ ფროიდი

1856-1939

ავსტრიელი ნევროლოგი, ფსიქოანალიტიკური სკოლის დამფუძნებელი. ფროიდმა ცხოვრების დიდი ნაწილი ვენაში გაატარა, ამიტომ მისი სახელი მჭიდროდაა დაკავშირებული ამ ქალაქთან. ცხოვრების ბოლოს, ნაცისტებისაგან დევნილს, ლონდონში მოუხდა გადასახლება, სადაც გარდაიცვალა 1939 წელს.

ფროიდის ფსიქოანალიტიკური კონცეფცია ორ ძირითად პრინციპს ეფუძნება:

1. ფსიქიკურ მოვლენებს აქვთ საზრისი. ისინი არ ხდება შემთხვევით, მექანიკურად – თუ შეცდომით ვამბობ სახელს, არასწორად ვწერ სიტყვას, ვხედავ აბსურდულ სიზმარს, სახლში მრჩება გასაღები – ყოველივე ამას აქვს საზრისი, რომლის ახსნაც შეიძლება;

2. ჩვენი ფსიქიკური ცხოვრების უდიდესი ნაწილი მიმდინარეობს არაცნობიერად; ძალიან ხშირად არ ვიცით, რა გვამოძრავებს, რატომ განვიცდით ამა თუ იმ ემოციას, რატომ ვმოქმედებთ ასე და არა – სხვაგვარად. იმიტომ, რომ ცნობიერება ჩვენი ფსიქიკის მხოლოდ მცირე ნაწილია. ჩვენს ფსიქიკურ ცხოვრებაში განმსაზღვრელ როლს არაცნობიერი ასრულებს. როგორც ფროიდი აჯამებს, „ჩვენ არ ვართ ბატონ-პატრონები საკუთარ სახლში“.

ფსიქოანალიტიკური თეორიის ეს ორი პრინციპი, ისევე როგორც ანალიზის სხვა-დასხვა ტექნიკა, რომელთა საშუალებითაც არაცნობიერის აღმოჩენა შეგვიძლია, ფროიდმა გადმოსცა შრომებში: „სიზმრების ინტერპრეტაცია“ (1900), რომელშიც სიზმარი განხილულია როგორც „სამეფო გზა არაცნობიერისაკენ“; „ყოველდღიური ცხოვრების ფსიქოპათოლოგია“ (1901) – ავტორი ასაბუთებს, რომ ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ავლენს არაცნობიერ მოტივაციათა კვალს; „სამი ესეე სექსუალობის თეორიის შესახებ“ (1905) – აქ ფროიდი გადმოსცემს სექსუალობის შესახებ საკუთარ თეორიას, რომლის ცენტრშიც დგას ოიდიპოსის კომპლექსი – ეროტიკულ-აგრესიულ

ლტოლვათა ერთობლიობა, რომელსაც ბავშვი განიცდის საკუთარი მშობლების მიმართ.

ფროიდის დიდი მნიშვნელობა აზროვნების ისტორიაში დაკავშირებულია აგრეთვე მის მიერ ნორმასა და ნორმიდან გადახრას შორის კავშირის ახლებურად გააზრებასთან. თუ ფროიდიამდე არანორმალური ქცევა განიხილებოდა მოვლენად, რომელსაც არაფერი ჰქონდა საერთო ნორმასთან, მისი დამსახურებაა იმ კანონზომიერებათა ძიება, რომლებიც საფუძვლად უდევს როგორც ნორმალურ, ისე არანორმალურ ფსიქიკურ პროცესებს. ამით მკვლევარმა დასაბამი მისცა ფსიქიკური დაავადებების, საზრისის მქონე ფენომენებად განხილვას.

20-იან წლებში ფროიდმა ფსიქიკის ახალი სქემა შეიმუშავა, რომელიც სამნაწილიანია: იგი (გერმ. *Es*, ინგ. *Id*), მე (გერმ. *Ich*, ინგ. *Ego*) და ზე-მე (გერმ. *Über-Ich*, ინგ. *Super-ego*). ეს სქემა ადამიანის ფსიქიკის წარმოდგენის კიდევ ერთი მცდელობაა, ის ავსებს უფრო ადრინდელ, ასევე სამნაწილიან სქემას, რომელიც ცნობიერისაგან, წინარეცნობიერისაგან და არაცნობიერისგან შედგებოდა.

ფროიდი შეეცადა, საკუთარი ფსიქონალიტიკური თეორია გამოეყენებინა კულტურისა და საზოგადოების ზოგადი თეორიის ასაგებად. ამას მიუძღვნა შემდეგი შრომები: „ტოტემი და ტაბუ“ (1913), „ერთი ილუზიის მომავალი“ (1927), „კულტურით დაუკმაყოფილებლობა“ (1929) და სხვ., რომლებშიც მოცემულია სოციალური ინსტიტუტების გენეზისის ახსნის მცდელობა.

ფროიდის კონცეფციამ უზარმაზარი გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ XX საუკუნის ფსიქოლოგიასა და, ზოგადად, თეორიულ აზროვნებაზე, არამედ ხელოვნებისა და კულტურის განვითარებაზეც. ფროიდის თეორიისაგან დავალებულ თეორეტიკოსთა და შემოქმედთა სიაში არიან: კარლ-გუსტავ იუნგი, ჰერბერტ მარკუზე, კლოდ ლევი-სტროსი, სალვადორ დალი, ჯეიმზ ჯოისი, თომას მანი, დ. ჰ. ლოურენსი, ალფრედ ჰიჩ-კოკი, ვუდი ალენი და მრავალი სხვა.

კულტურით უკმაყოფილება

[...]

მამ, მოდიტ, დავსვათ შეკითხვა: რამ მისცა ბიძგი კულტურის განვითარებას, როგორ წარმოშვა ის და რა წარმართავს მას?

IV

როგორც ჩანს, ამ საკითხის გადაწყვეტა ძალიან რთული ამოცანაა, და ცოტა არ იყოს, საგონებელშიც კი შეიძლება ჩაგვაგდოს. აი ის მცირედი, რისი გარკვევაც მე შეგძელი.

ჯერ კიდევ უძველეს დროში, პირველყოფილმა ადამიანმა აღმოაჩინა, რომ ის თავად იყო ქვეყნად თავისი ბედის გამგებელი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, და თავისი ყოფის გაუმჯობესება შრომით შეეძლო. ამიტომაც, მისთვის სულ ერთი ვერ იქნებოდა, მასთან ერთად იმუშავებდა სხვა ადამიანი, თუ მის წინააღმდეგ. ადამიანისთვის „სხვამ“ თანამშრომლის მნიშვნელობა შეიძინა და მასთან ერთად ცხოვრება მისთვის სარგებლის მომტანი გახდა. ოჯახური ცხოვრების ჩვეულება ჯერ კიდევ ანთროპოიდობის პერიოდში დამკვიდრდა და ალბათ სწორედ ოჯახის წევრები იყვნენ ადამიანის პირველი დამხმარეები. სავარაუდოა, რომ ოჯახის ჩამოყალიბება დაკავშირებულია გენიტალური დაკმაყოფილების მოთხოვნილებასთან. მას შემდეგ, რაც ეს უკანასკნელი მოულოდნელი სტუმრიდან, რომელიც წასვლის მერე დიდი ხნით იკარგება, მუდმივ ბინადრად იქცა, მამრს გაუჩნდა მდედრის, ან უფრო ზოგადად, სექსუალური ობიექტის თავისთან ყოლის მოტივაცია. მდედრი კი, რომელსაც არ სურდა თავის უსუსურ ჩვილებთან განშორება, მათი ინტერესებიდან გამომდინარე, იძულებული იყო მასზე ძლიერ მამრთან დარჩენილიყო.¹

ამ პრიმიტიულ ოჯახს ჯერ კიდევ აკლია კულტურის ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი. აქ, ოჯახის უფროსის და მამის ძალაუფლება შეუზღუდავია. „ტოტემი და ტაბუში“ მე შევეცადე, მეჩვენებინა ის გზა, რომელსაც ასეთი ოჯახიდან თანაცხოვრების შემდეგი საფეხურისკენ – ძმური კავშირისაკენ – მივყავართ. მას შემდეგ, რაც ვაჟიშვილები მამას მოერივნენ, ისინი მიხვდნენ, რომ ძალა ერთობაშია და ტოტემური კულტურა იმ შეზღუდვების საფუძველზე აღმოცენდა, რომელიც მათ ამ ახალი მდგომარეობის შესანარჩუნებლად შე-

მოიღეს. ტაბუ ყველაზე ადრეულ, პირველ „კანონს“ წარმოადგენს და, აქედან გამომდინარე, ადამიანების ერთობლივი თანაცხოვრების საფუძველი, ერთი მხრივ, გარემოს იძულებით განსაზღვრულმა შრომის აუცილებლობამ, მეორე მხრივ კი იმ სიყვარულის ძალამ შეადგინა, რომელიც კაცისთვის ქალის – როგორც სექსუალური ობიექტისკენ, ხოლო ქალისთვის – ბავშვის, როგორც საკუთარი სხეულის განუყოფელი ნაწილისაკენ არის მიმართული. კულტურის წინაპრები ეროსი და ანანკე გახდნენ. კულტურის ყველაზე დიდი წარმატება ის იყო, რომ ადამიანების სულ უფრო მეტ რაოდენობას შეეძლო საზოგადოებებში გაერთიანება და იმდენად, რამდენადაც ეს ორი ძალა ერთობლივად მოქმედებს, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ შემდგომი განვითარება, გარე სამყაროს კიდევ უფრო მეტად დასაპატრონებლად და ადამიანური საზოგადოების საზღვრების გასაფართოებლად, შეუფერხებლად წარიმართება. გაუგებარია, ბედნიერების გარდა, სხვას რას უნდა ანიჭებდეს თავის წევრებს კულტურა!

მანამ, სანამ უშუალოდ დარღვევების მიზეზებს გავარკვევდეთ, მოდი, შევეცადოთ წინამდებარე მსჯელობაში გაშვებული ხარვეზების გამოსწორებას. კულტურის საფუძველად ჩვენ სიყვარული მივიჩნით და აღვნიშნეთ, რომ გენიტალური სიყვარული ადამიანს უდიდეს დაკმაყოფილებას ანიჭებს, რომელიც თავისთავად ყოველგვარი ბედნიერების პირველსახეა. შესაბამისად, ბედნიერება ისევ და ისევ სქესობრივ ურთიერთობაში უნდა ვეძიოთ და გენიტალური ეროტიკა ცხოვრების ცენტრად ვაღიაროთ. ჩვენ ასევე აღვნიშნეთ, რომ აღნიშნულ გზაზე ადამიანი გარე სამყაროს გარკვეულ ნაწილზე, არჩეულ სიყვარულის ობიექტზე დამოკიდებული ხდება და საშინელ ტანჯვას განიცდის, თუ ეს ობიექტი მას უგულვებელყოფს, ანდა, როდესაც ადამიანი კარგავს ამ ობიექტს ლალატის, ან სიკვდილის შემთხვევაში. ამიტომაც, ყველა დროის ბრძენი ადამიანები დაჟინებით გვირჩევენ თავი ავარიდოთ ამ გზას, თუმცა ამით ის ადამიანების უმრავლესობისთვის თავის მიმზიდველობას არ კარგავს.

ადამიანების მცირე ნაწილს, კონსტიტუცია ხელს აძლევს, რომ ბედნიერება სიყვარულის გზით მოიპოვოს, მაგრამ ამ შემთხვევაში გარდაუვალი ხდება თავად სიყვარულის ფუნქციის ფართომასშტაბიანი სულიერი ცვლილებები. აღნიშნული პიროვნებები, ობიექტის თანხმობისგან დამოუკიდებლნი ხდებიან და ეს იმით მიიღწევა, რომ ძირითადი ღირებულება აღარ არის „უყვარდე“, ის საკუთარი სიყ-

ვარულით ჩაენაცვლება. ეს ადამიანები სიყვარულის ობიექტის დაკარგვისგან თავს იმით იცავენ, რომ საკუთარ სიყვარულს ცალკეული ობიექტის მაგივრად ყველა ადამიანისკენ თანაბრად წარმართავენ; ხოლო გენიტალური სიყვარულის ცვალებადობას და იმედგაცრუებებს, სექსუალური მიზნიდან ყურადღების გადატანით იცილებენ თავიდან; ისინი საკუთარ ლტოლვებს მიზანშეკავებულ ლტოლვებად გადააქცევენ და ამ გზით მიღწეულ, გაწონასწორებულ, შეურყეველ და ნაზ გრძნობას არავითარი გარეგნული მსგავსება აღარა აქვს სქესობრივი სიყვარულის მშფოთვარე ცხოვრებასთან – თუმცა ის ნამდვილად ამ უკანასკნელისგან წარმოსდგება. წმინდა ფრანცისკ ასიზელი ალბათ ყველაზე შორს წავიდა შინაგანი ბედნიერების განცდის მისაღწევად სიყვარულის გამოყენებაში. სიამოვნების პრინციპის შესრულების ეს ტექნიკა არაერთხელ დაუკავშირეს რელიგიას და ეს კავშირი, ალბათ ფსიქიკის იმ შორეულ სფეროშია შესაძლებელი, სადაც, ისევე, როგორც „ეგო“-ს და ობიექტებს – თავად ობიექტებს შორის განსხვავებაც აღარაა განსაზღვრული. ეთიკური თვალსაზრისით (რომლის ღრმა მოტივები ჩვენთვის მალე გახდება ცნობილი), ყველაზე ამაღლებულ განცდას, რომელსაც ადამიანმა შეიძლება მიაღწიოს, სწორედ კაცთმოყვარეობისა და სამყაროს სიყვარულისათვის მზაობა წარმოადგენს. უპრიანია, აქვე გაგაცნოთ ამასთან დაკავშირებული ჩვენი ორი უმთავრესი ეჭვი. საქმე ის არის, რომ განურჩევლად ყველაფრის სიყვარული უსამართლოა ობიექტთან მიმართებაში და ის თავისი ღირებულების გარკვეულ ნაწილს კარგავს – უფრო მეტიც, ყველა ადამიანი ხომ არც არის სიყვარულის ღირსი.

სიყვარული, რომელმაც ოჯახის ინსტიტუტს ჩაუყარა საფუძველი, კვლავ განაგრძობს არსებობას და უშუალო სექსუალურ დაკმაყოფილებაზე უარს არ ამბობს. თუმცა კი, თავდაპირველი ფორმისაგან განსხვავებით, ის მიზანშეკავებულ გრძნობადაც მოდიფიცირდება და ორგვარი ფუნქციის მატარებელი ხდება. თითოეული ამ ფუნქციით ის ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი ადამიანი შეაკავშიროს და ამასთან უფრო ინტენსიურად, ვიდრე ამას შრომითი გაერთიანებების პირობებში წარმოქმნილი ინტერესი ახერხებს. სიტყვა „სიყვარულის“ დაუდევარ გამოყენებას თავისი გენეტიკური საფუძველი გააჩნია. მამაკაცსა და ქალს შორის ურთიერთობას, რომლებიც სქესობრივი მოთხოვნილების საფუძველზე აარსებენ ოჯახს, სიყვარულს უწოდებენ, მაგრამ სიყვარულს ხომ მშობლებსა და შვილებს და დამძებს

შორის არსებულ დადებით გრძნობებსაც ვუწოდებთ, ჩვენ კი, ასეთ ურთიერთობებს მიზანშეკავებულ სიყვარულს, ან სინაზის გრძნობას ვარქმევთ. მიზანშეკავებული სიყვარული თავდაპირველად სავსებით გრძნობადი სიყვარული იყო და ადამიანის არაცნობიერში ის დღესაც ასეთად რჩება. ორივე, როგორც გრძნობადი, ასევე მიზანშეკავებული სიყვარული, სცილდება ოჯახის ფარგლებს და ახალ კავშირებს ამყარებს ადრე ერთმანეთისთვის უცხო ადამიანებს შორის. სქესობრივ სიყვარულს ახალ ოჯახურ კავშირებამდე მიყვავართ, მიზანშეკავებულ სიყვარულს კი – „მეგობრობამდე“, რომელიც კულტურისთვის მნიშვნელოვანი ხდება იმდენად, რამდენადაც ის გენიტალური სიყვარულის ზოგიერთ შეზღუდვას, მაგალითად, მის განსაკუთრებულობას გამოორიცხავს. მაგრამ განვითარების პროცესში კულტურის მიმართ სიყვარულის დამოკიდებულება თავის ერთმნიშვნელოვნებას კარგავს. ერთი მხრივ, სიყვარული კულტურის ინტერესების წინააღმდეგ გამოდის, მეორე მხრივ კი, კულტურა სიყვარულს მნიშვნელოვანი შეზღუდვებით ემუქრება.

ეს გაორება გარდაუვალი ჩანს, მაგრამ მისი მიზეზების დადგენა ადვილი არ არის. ის, უპირველეს ყოვლისა, ოჯახსა და უფრო ფართო საზოგადოებას (რომელსაც ცალკეული ინდივიდი განეკუთვნება) შორის კონფლიქტის სახით იჩენს თავს. კულტურის მთავარ მიზნად ჩვენ ადამიანების უფრო მრავალრიცხოვან საზოგადოებებში გაერთიანება ვივარაუდებთ, მაგრამ ოჯახს ინდივიდის გაშვება არ სურს. რაც უფრო ძლიერია ოჯახის წევრებს შორის შინაგანი კავშირი, მით უფრო მიდრეკილი არიან ისინი სხვებისგან თავის შემოზღუდვისაკენ და მით უფრო ძნელია მათთვის საზოგადოების ფართო წრეში შესვლა. ფილოგენეტურად უფრო ძველი და ბავშვობის ასაკში გავრცელებული ერთობლივი თანაცხოვრების ერთადერთი ფორმა, თავს იცავს იმისგან, რომ მოგვიანებით შექნილმა, კულტურულმა ფორმამ მისი ადგილი დაიკავოს. ყოველი ახალგაზრდისათვის ოჯახისგან გამოყოფა ისეთ ამოცანას წარმოადგენს, რომლის გადაჭრამაც მას საზოგადოება ხშირად სქესობრივი მომწიფების და უფროსების წრეში მიღების რიტუალებით ეხმარება. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ეს სიძნელეები ყოველგვარი ფსიქიკური და არსებითად ყოველგვარი ორგანული განვითარებისათვის არის დამახასიათებელი.

შემდგომ უკვე ქალები გადაეღობენ გზაზე კულტურას. ისინი აფერხებენ და უკან სწევენ მის განვითარებას სწორედ იმ ძალების

მეშვეობით, რომელთაც სიყვარულის მოთხოვნით ჩაუყარეს საფუძველი კულტურას. ქალები ოჯახის და სექსუალური ცხოვრების ინტერესებს წარმოადგენენ, კულტურული საქმიანობა კი უფრო მეტად კაცების საქმე გახდა. კულტურის განვითარება სულ უფრო მძიმე ამოცანების წინაშე აყენებს ადამიანს და ლტოლვების სუბლიმაციას იძულებს, ეს უკანასკნელი კი ქალებს ნაკლებად ეხერხებათ. ვინაიდან და რადგანაც, ადამიანი ფსიქიკური ენერჯის შეზღუდულ რაოდენობას ფლობს და თავისი ამოცანები მან ლიბიდოს მიზანმიმართული განაწილებით უნდა გადაჭრას, მისი კულტურულ მიზნებზე დახარჯვა, ძირითადად ქალების და სექსუალური ცხოვრების ხარჯზე ხდება: მუდმივად მამაკაცების წრეში ტრიალი და მათთან ურთიერთობაზე დამოკიდებულება მეუღლის და მამის მოვალეობებისადმი გაუცხოებასაც კი იწვევს. ამრიგად, ქალი ხედავს, რომ, კულტურის მოთხოვნების გამო, მისი მნიშვნელობა იჩქმალება და ამიტომ მტრულად განეწყობა კულტურის მიმართ.

კულტურის მხრიდან სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვის ტენდენცია არანაკლებ აშკარაა, ვიდრე მეორე – კულტურული წრის გაფართოების ტენდენცია. ობიექტის ინცესტუოზური არჩევა, ჯერ კიდევ კულტურის პირველ, ტოტემისტურ ეტაპზე აიკრძალა და ეს აკრძალვა ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანი დარტყმაა, რომელიც კი ადამიანის სასიყვარულო ცხოვრებას ოდესმე განუცდია. ტაბუს, კანონის და ჩვეულებების საშუალებით სხვა ისეთი შეზღუდვებიც შემოიღეს, რომლებიც, კაცებსაც ეხებოდა და ქალებსაც. თუმცა აღსანიშნავია, რომ სხვადასხვა კულტურა ამ მიმართულებით მეტნაკლებად შორს წავიდა. დარჩენილი სექსუალური თავისუფლების საზომზე მნიშვნელოვან გავლენას საზოგადოების არსებული ეკონომიკური სტრუქტურაც ახდენს. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, კულტურა ეკონომიკური აუცილებლობის იძულების ძალით მოქმედებს, როცა საკუთარი მიზნებისთვის სექსუალობას ფსიქიკური ენერჯის მნიშვნელოვან ნაწილს ართმევს. ბუნებრივია, ამ დროს, სხვისი მჩაგვრელი და დამმონებელი ტომის, ან საზოგადოების მსგავსად, კულტურა სექსუალობის წინააღმდეგ გამოდის. ჩაგრულთა მხრიდან ამბოხების შიში მკაცრი გამაფრთხილებელი ზომების მიღების აუცილებლობას ბადებს. ამგვარი განვითარების უმაღლეს წერტილს ჩვენი დასავლეთევროპული კულტურა წარმოადგენს. ჩვენი კულტურა ბავშვის სექსუალობის გამოვლინებებს გმობს და ეს ფაქტი ფსიქოლო-

გიურად საცხებით გამართლებული ჩანს, რადგან უფროსებთან სექსუალური ჟინის მოთხოვნაზე ლაპარაკი, ბავშვობაში მათი წინასწარი დამუშავების გარეშე, უაზრობა იქნებოდა. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კულტურულმა განვითარებამ აქ ძალიან ღრმად შეტოვა და სრულიად აშკარა და თვალსაჩინო ფენომენების უარყოფამდეც კი მივიდა, რაც, ვფიქრობ, ყოვლად გაუმართლებელია. საზოგადოების მოთხოვნების თანახმად, მოწიფული ინდივიდის მიერ არჩეული ობიექტი აუცილებლად საწინააღმდეგო სქესის წამომადგენელი უნდა იყოს, სასქესო ორგანოების გარეშე დაკმაყოფილებათა უმრავლესობა გარყვნილებად აღიქმება და მიუღებლად არის მიჩნეული. ამ აკრძალვებში ნაგულისხმევი ყველასათვის ერთნაირი სექსუალური ცხოვრების მოთხოვნა არ ითვალისწინებს ინდივიდის სექსუალურ-ალური კონსტიტუციით გაპირობებულ, თანშობილ, თუ შეძენილ განსხვავებებს. საზოგადოება სექსუალური ტკობის მნიშვნელოვან ნაწილს ართმევს ადამიანს და, ამდენად, ის უსამართლობის აუტანელ წყაროდ იქცევა. ზემოხსენებული აკრძალვების და ნორმების წარმატებულობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი, ნორმალური და ხელსაყრელი კონსტიტუციის მქონე ინდივიდების მთელ სექსუალურ ინტერესს, დანაკლისის გარეშე წარმართავენ მისაღები მიმართულებით. დასაშვებად კი, მხოლოდ ჰეტეროსექსუალური, გენიტალური სიყვარულია მიჩნეული და ამ შემთხვევაშიც, მისი ლეგიტიმურობის და მონოგამიის შეზღუდვები იჩენს თავს. თანამედროვე კულტურა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მხოლოდ ერთ მამაკაცსა და ერთ ქალს შორის, მხოლოდ ერთხელობრივ და ურღვევ კავშირს მიესაღებდა. ის არ აღიარებს სექსუალობას სიამოვნების დამოუკიდებელ წყაროდ და მას ადამიანების მხოლოდ გამრავლების შეუცვლელ საშუალებად განიხილავს.

ეს, რა თქმა უნდა, უკიდურესობაში გადავარდნის ტოლფასია და ცხადია, დროის თვით მოკლე მონაკვეთშიც კი საცხებით განუხორციელებელი ამოცანაა. პიროვნების სექსუალურ ცხოვრებაში ასეთ უხეშ ჩარევას მხოლოდ სუსტები დაემორჩილნენ, ძლიერი ნატურა კი, ასეთ ჩარევას მხოლოდ გარკვეული კომპენსაციის პირობებში იტანს (ამ კომპენსაციებს ჩვენ ქვემოთ განვიხილავთ). კულტურული საზოგადოება იძულებულია, თვალი დახუჭოს მრავალ ისეთ დარღვევაზე, რომლებიც მისი წესების მიხედვით აღკვეთას იმსახურებს, თუმცა, მეორე მხრივ, კულტურის ზოგიერთი მიზნის მიუღწევლობამ

შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს და არ უნდა გვაფიქრებინოს, თითქოს ამგვარი კულტურული განწყობა სავსებით უვნებელია. კულტურული ადამიანის სექსუალურ ცხოვრებას ნამდვილად სერიოზული ზიანი აქვს მიყენებული და ამჟამად ის ისეთივე გაქრობის პროცესში მყოფ ფუნქციად წარმოგვიდგება, როგორც ჩვენი ყბები და თავზე თმა. ჩვენ ალბათ სრული უფლება გვაქვს ვამტკიცოთ, რომ სექსუალობის, როგორც ბედნიერების წყაროს – აქედან გამომდინარე კი, როგორც ჩვენი ცხოვრების მიზნების რეალიზაციის – მნიშვნელობა საგრძნობლად შესუსტდა.² ხანდახან ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს საქმე არა მხოლოდ კულტურის ზეწოლას ეხებოდეს, არამედ სრული დაკმაყოფილებისათვის ხელისშემშლელი პირობა თავად ამ ფუნქციის არსში იყოს წარმოდგენილი და სხვა გზებისკენ გვიბიძგებდეს. ნამდვილად ძნელი სათქმელია, რამდენად შეეფერება აღნიშნული სიმართლეს.³

V

როგორც ფსიქოანალიზურმა მუშაობამ გვიჩვენა, ნევროზით დაავადებულებისათვის სწორედ სექსუალური ცხოვრების ეს უარებია აუტანელი. ისინი თავიანთი სიმპტომების საშუალებით იღებენ ერზაც დაკმაყოფილებას, მაგრამ იმის გამო, რომ ეს სიმპტომები დიდ სიძნელეებს უქმნით გარემოსა და საზოგადოებაში, ან თვითონ იტანჯებიან, ან სხვას აყენებენ ტანჯვას. ეს უკანასკნელი ქმედება ადვილი გასაგებია, მაგრამ პირველი კი ნამდვილი თავსატეხი გამოცანაა. მაგრამ, თურმე, კულტურა სექსუალური დაკმაყოფილების გარდა, სხვა მსხვერპლსაც მოითხოვს.

კულტურის განვითარების სიძნელე, ჩვენ ზოგადად ევოლუციის სიძნელის მაგალითის სახით განვიხილეთ და ეს სიძნელე ლიბიდოს ინერტულობას, მისი მხრიდან ძველი პოზიციის დათმობისა და ახლის მიღების უუნარობას დავუკავშირეთ. დაახლოებით იგივეს გავიმეორებთ, თუ კულტურასა და სექსუალობას შორის წინააღმდეგობის მიზეზის შესახებ ვიტყვით, რომ სექსუალური სიყვარული ორ პიროვნებას შორის ურთიერთობას გულისხმობს – სადაც მესამე პირი ყოვლად ზედმეტი და ხელისშემშლელია – კულტურა კი, სწორედ ადამიანთა დიდი რაოდენობის ურთიერთობას ეფუძნება. სასიყვარულო ურთიერთობის მწვერვალებზე გარეშე სამყაროსად-

მი ინტერესი ქრება. შეყვარებული წყვილისათვის ერთმანეთი სრულიად საკმარისია და ბედნიერებისთვის საერთო ბავშვიც კი არ არის საჭირო. არც ერთ სხვა შემთხვევაში ეროსი ასე ცხადად არ ამჟღავნებს თავის არსს და მიზანს – მრავლისგან შექმნას ერთი, მაგრამ, როდესაც – ერთი ანდაზისა არ იყოს – ორი ადამიანის სიყვარულით გაერთიანების მიზანი მიღწეულია, ამაზე შორს ის აღარ მიდის.

კულტურული საზოგადოება ინდივიდთა ლიბიდოზურად დაკმაყოფილებული და ერთმანეთთან საერთო საქმით დაკავშირებული წყვილებისაგან შედგება. ამ შემთხვევაში, კულტურას თითქოს არ უნდა სჭირდებოდეს ენერგია წაართვას სექსუალობას, მაგრამ ამგვარი იდეალური მდგომარეობა არ არსებობს და არც არასდროს არსებულა. სინამდვილე გვიჩვენებს, რომ კულტურა უკვე არსებული კავშირებით არ კმაყოფილდება – მას სურს საზოგადოების წევრები ლიბიდოზურადაც გააერთიანოს, რისთვისაც ნებისმიერ საშუალებას მიმართავს და ცდილობს საზოგადოების წევრები ძლიერი იდენტიფიკაციით დააკავშიროს ერთმანეთთან. საზოგადოებრივი კავშირების მეგობრული ურთიერთობებით გასაძლიერებლად კულტურა ფაქტურად მიზანშეკავებული ლიბიდოს ფართემასშტაბიან მობილიზაციას ახდენს. ამ შემთხვევაში სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვები გარდაუვალია, მაგრამ მთლად ცხადი არ არის კულტურის მიერ სექსუალობისათვის ომის გამოცხადების აუცილებლობა – როგორც ჩანს, აქ ჩვენთვის ჯერ უცნობი წინააღმდეგობა მოქმედებს.

ამასთან დაკავშირებით კულტურული საზოგადოების ერთმა ე. წ. იდეალურმა მოთხოვნამ შეიძლება სწორ გზაზე გაგვიყვანოს. საყოველთაოდ ცნობილი დებულება – „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“ უეჭველად გაცილებით ძველია, ვიდრე ქრისტიანობა, რომელსაც ის თავის ყველაზე საამაყო მოწოდებად მიიჩნევს. და მაინც, ეს მცნება სინამდვილეში არც თუ ისე ძველია და ჯერ კიდევ ისტორიულ ხანაში სრულიად უცხო იყო ადამიანისათვის. თუ ამ მოთხოვნას გულუბრყვილოდ მივუდგებით, ვითომ პირველად გვესმის მის შესახებ – მაშინ, ჩვენს გაცუებას საზღვარი არ ექნება. რატომ უნდა ვიხელმძღვანელოთ ამ დებულებით? რა სარგებლობას მოგვიტანს ის? და რაც მთავარია – როგორ მოვახერხოთ ეს? როგორ არის ეს შესაძლებელი? ჩემი სიყვარული, ჩემთვის უდავოდ ძვირფასი რამაა და მისი უაზრო ფანტვა არ შეიძლება. ის გარკვეულ ვალდებულებას მაკისრებს და მე მსხვერპლიც უნდა გავიღო, რათა ისინი

პირნათლად შევასრულო. თუ მე ვინმე მიყვარს, მან ეს სიყვარული როგორმე უნდა დაიმსახუროს (მე არ ვგულისხმობ სარგებელს, რომელიც მან შეიძლება მომიტანოს და არც მისი, როგორც სექსუალური ობიექტის შესაძლო ღირებულებას. მოყვასის სიყვარულის მნიშვნელობა ურთიერთობის ამ ორ სახეს არ ითვალისწინებს). ის ჩემს სიყვარულს იმ შემთხვევაში დაიმსახურებს, თუ გარკვეული მნიშვნელოვანი ასპექტების მიხედვით იმდენად მგავს მე, რომ მასში საკუთარ თავს შევიყვარებ. ის მაშინ დაიმსახურებს სიყვარულს, თუ ის ბევრად ჩემზე სრულყოფილია და მასში ჩემი საკუთარი თავის იდეალი შემოქმედია მიყვარდეს. მე ის უნდა მიყვარდეს, თუ ის ჩემი მეგობრის ვაჟივითაა და განსაცდელის შემთხვევაში, მე მეგობრის ტკივილი უნდა გავიზიარო. მაგრამ, თუ ის უცხოა და მისი ღირსებები ჩემთვის მიმზიდველი არ არის და არც ჩემი გრძნობებისათვის აქვს რაიმე მნიშვნელობა, მაშინ მისი სიყვარული ნამდვილად გამიჭირდება. ეს უსამართლობაც კია ჩემი ახლობლების მიმართ, რადგან ისინი ჩემს ასეთ სიყვარულს სხვებისათვის უპირატესობის მინიჭებად ჩათვლიან და ჩემი მხრიდან უსამართლობაა მათი და უცხო ადამიანების გაიგივება. მაგრამ, თუ მე ის საყოველთაო სიყვარულით მხოლოდ იმიტომ უნდა მიყვარდეს, რომ ისიც ცოცხალი არსებაა მწერის, ჭიყველას, ან ჩხრიალა გველის მსგავსად, მაშინ, ვშიშობ, მას ძალიან მცირე სიყვარული ერგება წილად. ყოველ შემთხვევაში, იმაზე ნაკლები, ვიდრე საღი აზრის გათვალისწინებით საკუთარი თავისთვის შემიძლია დავიტოვო. მაშინ რა საჭიროა ასეთი ხმამაღალი მოწოდება, თუ მისი შესრულება გონივრულადაც კი ვერ ჩაითვლება? თუ დაკვირვებით შევხედავთ, აღმოვაჩინებ, რომ სირთულე კიდევ უფრო დიდია.

ეს უცხო ადამიანი არა თუ ჩემი სიყვარულის ღირსია, მართალი ვითხრათ, მტრობას და სიძულვილსაც კი იმსახურებს. ის ჩემ მიმართ იოტისოდენა სიყვარულს არ ამჟღავნებს და არავითარ პატივისცემას არ გამოხატავს. ის უეჭველად მომაყენებდა ზიანს, თუ ამით რამეს ისარგებლებდა და არც დაფიქრდებოდა, ღირს თუ არა ჩემთვის მოყენებული ზიანი მის მოგებად. მისთვის სარგებლის მიღებაც კი ზედმეტია, საკმარისია ამით რაიმე სურვილი დაიკმაყოფილოს, მას არაფრად უღირს ჩემი დაცინვა, შეურაცხყოფის მოყენება, ცილისწამება და საკუთარი ძალების ჩემზე დემონსტრირება. და რაც უფრო თავდაჯერებულად გრძნობს ის თავს და უფრო უსუსური ვარ მე – მით უფრო მოსალოდნელია მისგან ესეთი საქციელი.

როცა ის სახვანაირად იქცევა, და მიუხედავად იმისა, რომ უცხოა ჩემთვის, მაინც პატივისცემას და ყურადღებას იჩენს, მაშინ მე სულაც არ მჭირდება მოყვასის სიყვარულისაკენ მოწოდება იმისთვის, რომ სიკეთეს სიკეთით ვუბასუხო. მე არაფერი მექნებოდა საწინააღმდეგო ეს დიდებული მცნება ასე რომ ჟღერდეს: „გიყვარდეს მოყვასი შენი ისე, როგორც მას შენ უყვარხარ“, მაგრამ არსებობს კიდევ ერთი მცნება, რომელიც კიდევ უფრო წარმოუდგენელად მეჩვენება, და უფრო დიდ წინააღმდეგობას აღძრავს ჩემში – „გიყვარდეს მტერი შენი“. თუმცა ახლა ვხვდები, რომ ეს ორი მცნება ფაქტიურად ერთი და იგივეა და მე ვცდებოდი, როდესაც უარვყავი ეს მეორე მოთხოვნა, როგორც უფრო კატეგორიული.⁴ ღირსების? გრძნობით გამსჭვალული კი გვეუბნება: სწორედ იმიტომ უნდა გიყვარდეს ის შენი თავის მსგავსად, რომ შენი მტერია და შენი სიყვარულის ღირსი არ არის. ეხლა კი კარგად ვხედავთ, რომ ეს *Credo guia absurdum*-ის მსგავსი შემთხვევაა.

ადვილი შესაძლებელია, რომ მოყვასი, რომელსაც საკუთარი თავის მსგავსად ჩემი შეყვარებისაკენ მოუწოდებენ, ასეთივე პასუხს გაცემს ამ მოწოდებას და იგივე არგუმენტებით დაასაბუთებს. დარწმუნებული ვარ, ის გაიზიარებს ჩემს მოსაზრებას, თუმცა არა იგივე ობიექტური უფლებით. ადამიანის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ქცევებს ეთიკა, მათი ყოველგვარი განპირობებულობის გათვალისწინების გარეშე, „კეთილ“ და „ბოროტ“ ქცევებად ყოფს. მანამ, სანამ ეს განსხვავებები უდავოდ არის მიჩნეული, მაღალი ეთიკური მოთხოვნების მიყოლა ბოროტებას წაახალისებს და შესაბამისად დიდ ზიანის მომტანი იქნება კულტურისთვის. აქ საფრანგეთის პარლამენტში მომხდარი ერთი ამბავი მახსენდება, სადაც სიკვდილით დასჯის საქმე განიხილებოდა. ორატორი აღელვებული ითხოვდა მის გაუქმებას და მხურვალე აპლოდისმენტებიც დაიმსახურა, სანამ დარბაზიდან ვიღაცამ არ დაიყვირა: *“Que messieurs les assassin commencent”*.

ამ ყველაფრის უკან ხშირად უარყოფილი ჭეშმარიტება იმალება – ადამიანი არ არის რბილი და მოსიყვარულე არსება, რომელსაც უკიდურეს შემთხვევაში თავდასხმისგან თავის დაცვა შეუძლია. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მისი ლტოლვების მნიშვნელოვანი ნაწილი აგრესიისკენ მიდრეკილებით ხასიათდება. აქედან გამომდინარე, ადამიანისთვის მოყვასი არა მხოლოდ შესაძლო მხარდამჭერი და სექსუალური ობიექტია, არამედ ცდუნებაც – აქციოს ის საკუთარი აგრესიის დაკმაყოფილების საშუალებად, მისი შრომა ანაზღაურების

გარეშე გამოიყენოს, მისი თანხმობის გარეშე გაიხადოს სექსუალური ობიექტად, დაეპატრონოს მის ქონებას, დაამციროს, ტკივილი მიაყენოს, აწამოს და მოკლას ის. **Homo homini lupus.**

ვინ გაბედავს ამის უარყოფას მრავალი ცხოვრებისეული და ისტორიული გაკვეთილის შემხედვარე? ეს სასტიკი აგრესია, როგორც წესი, პროვოკაციას ელოდება, ან სხვა ისეთ მიზნებს ემსახურება, რომელთა მიღწევაც უფრო რბილი საშუალებებითაც იქნებოდა შესაძლებელი. ხელსაყრელ პირობებში, როდესაც მისი შემაკავებელი სულიერი ძალები არ მოქმედებს, აგრესია შეიძლება სპონტანურადაც გამოვლინდეს და მაშინ ადამიანი წარმოგვიდგება ურჩხულად, რომელიც საკუთარ მოდგამასაც კი არ ინდობს. თუ გავიხსენებთ ხალხთა გადასახლების მრავალრიცხოვან საშინელ მაგალითს, ჰუნების, ჩინგის ხანის და მონღოლების შემოსევებს თემურ-ლენგის მეთაურობით, ღვთისმოსავი ჯვაროსნების მიერ იერუსალიმის დალაშქვრას, ან თუნდაც უკანასკნელი მსოფლიო ომის კომმარს, იძულებული შევიქნებით მორჩილად მოვიხაროთ ქედი ამ მოსაზრების ჭეშმარიტების წინაშე.

სწორედ აღნიშნული აგრესიისადმი მიდრეკილება, რომელსაც ჩვენ საკუთარ თავშიც აღმოვაჩინებთ და სრული უფლება გვაქვს სხვებთანაც ვივარაუდოთ მისი არსებობა, უშლის ხელს მოყვასთან ჩვენს ურთიერთობას და აფერხებს კულტურის წინსვლას. ადამიანებს შორის ამ პირველადი მტრობის გამო, კულტურული საზოგადოება მუდმივად დაშლის საშიშროების წინაშე დგას. მას ვერ შეინარჩუნებს მშრომელი საზოგადოების ინტერესები, რადგან ლტოლვები გაცილებით ძლიერია, ვიდრე რაციონალური ინტერესები. საწინააღმდეგო ფსიქიკური რეაქციების ჩამოყალიბებით ადამიანის აგრესიული ლტოლვების დასამორჩილებლად და აგრესიის შესაკავებლად, კულტურას მთელი ძალების მობილიზაცია სჭირდება. სწორედ აქედან მოდის ის მეთოდები, რომლებიც ადამიანს იდენტიფიკაციისაკენ და მიზანშეკავებული სასიყვარულო ურთიერთობებისაკენ მოუწოდებს. აქედან მოდის სექსუალური ცხოვრების შეზღუდვაც და მოყვასისადმი სიყვარულის იდეალური მცნებაც. ეს მცნება იმით არის გამართლებული, რომ ყველაზე ძლიერად ეწინააღმდეგება ადამიანური საწყისის ბუნებას. ჯერჯერობით კულტურამ თავისი მცდელობებით ბევრს ვერაფერს მიაღწია. სასტიკი ძალადობის ყველაზე უხემ გამოვლინებებს კულტურა საზოგადოების მიერ დამნაშავეის დას-

ჯით ებრძვის, მაგრამ კანონი უძლურია ადამიანის აგრესიის უფრო ფრთხილი და დახვეწილი ფორმების წინააღმდეგ. ყოველი ადამიანი ერთხელ მაინც განიცდის მოყვასთან დაკავშირებული ახალგაზრდული იმედების მსხვერველს და შეიცნობს სხვების ბოროტი ნებით შექმნილი ცხოვრების სიმძიმესა და ტკივილს. ამასთან, უსამართლობა იქნება კულტურას ბრძოლის და შეჯიბრის ადამიანის საქმიანობიდან გამორიცხვის სურვილი დავაბრალთ. ეს, რა თქმა უნდა, აუცილებელია, მაგრამ მეტოქეობა აუცილებლად მტრობას არ ნიშნავს – ეს მისი ბოროტად გამოყენების შემთხვევაა.

კომუნისტებს სჯერათ, რომ ბოროტებისგან გათავისუფლების გზა იპოვეს. ადამიანი ერთმნიშვნელოვნად კეთილია და სხვისთვის სიკეთე სურს, მაგრამ კერძო საკუთრების ინსტიტუტმა წაახდინა მისი ბუნება. კერძო საკუთრება ადამიანს ძალაუფლებას ანიჭებს და შესაბამისად აცდუნებს სხვაზე იძალადოს. ადამიანი, რომელსაც ქონება წაართვეს გაბოროტებულია და მხაგვრელის წინააღმდეგ ამბოხება სურს. კერძო საკუთრების გაუქმების შემთხვევაში კეთილდღეობა ყველასთვის საერთო და ხელმისაწვდომი გახდება და შესაბამისად ადამიანებს შორის ბოროტება და მტრობაც გაქრება. ყველა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შემთხვევაში, არავის არ ექნება საფუძველი, ვინმე მტრად იგულვოს და ყველა ხალხით შეუდგება აუცილებელ შრომას. ჩემი ამოცანა არ არის კომუნისტური სისტემის ეკონომიკური კრიტიკა და არც იმის განხილვას ვაპირებ, მიაღწევს თუ არა დასახულ მიზანს და იქნება თუ არა სასარგებლო კერძო საკუთრების გაუქმება. რაც შეეხება მის ფსიქოლოგიურ წანამძღვრებს, აქ კი უნდა ვალიარო, რომ ისინი გრძობამორეული ილუზიაა. კერძო საკუთრების გაუქმებით ადამიანურ აგრესიას ერთ იარაღს წავართმევთ – ერთ-ერთ ნამდვილად ძლიერ, მაგრამ, რა თქმა უნდა, არა ყველაზე ძლიერ იარაღს. ისეთ ძალაუფლებასა და გავლენაში, რომელთაც აგრესია საკუთარი მიზნებისათვის ბოროტად იყენებს განსაკუთრებული და განსხვავებული არაფერია და არც თავად აგრესიის არსი იცვლება ასეთ შემთხვევაში. აგრესია ქონებას არ მოუტანია, ის გაცილებით ადრე ბატონობდა შეუზღუდავად, როცა საკუთრება ჯერ კიდევ მეტად უსუსური ფორმით არსებობდა. ეს ბავშვობაშივე იჩენს თავს, როდესაც საკუთრება თავის საწყის ანალურ ფაზას ეთხოვება. სწორედ საკუთრებაა ადამიანებს შორის ყველა ალერსიანი და სასიყვარულო ურთიერთობის ნივთიერი მტკიცება, ალბათ მხოლოდ

ერთი – დედისა და მისი ვაჟიშვილის ურთიერთობის გამოკლებით. მატერიალურ კეთილდღეობაზე პიროვნული უფლებების გაუქმების მიუხედავად, პრივილეგიები სექსუალური ურთიერთობების სფეროში მაინც დარჩება და ის უძლიერესი არაკეთილმოსურნეობის და უდიდესი მტრობის წყარო გახდება. თუ ამასაც მოვიშორებთ, სექსუალურ ცხოვრებას სრულიად გავათავისუფლებით და ოჯახს, როგორც კულტურის ქვაკუთხედს გავანადგურებთ, მაშინ კულტურის განვითარების მიმართულების წინასწარმეტყველება შეუძლებელი გახდება. მაგრამ ერთი რამ აშკარაა: ადამიანის ბუნების ეს განუყოფელი ნიშანი მას ამ გზაზეც თან გაჰყვება.

ცხადია, ადამიანს უჭირს უარის თქმა თავისი აგრესიული მიდრეკილების დაკმაყოფილებაზე და ამას ცუდად იტანს. ამიტომ, არანაკლებ მნიშვნელოვანია სარგებლობა სარგებელი, რომლითაც ადამიანს ვიწრო კულტურული კოლექტივი უზრუნველყოფს – ეს ხომ შესაძლებლობას აძლევს, აგრესიულ ლტოლვა ამ წრის გარეთ მყოფთა მიმართ მტრობით დაიკმაყოფილოს. ყოველთვის შესაძლებელია სიყვარულით ერთმანეთთან დავაკავშიროთ ადამიანთა დიდი რაოდენობა, მაგრამ აუცილებლად უნდა არსებობდეს ვინმე, ვინც აგრესიის ობიექტი გახდება. ერთხელ ყურადღება მივაქციე ურთიერთმტრობისა და დაცინვის ფენომენს ისეთ მეზობელ და სხვა ყოველმხრივ ახლობელ საზოგადოებებს შორის, როგორებიცაა, მაგალითად ესპანელები და პორტუგალიელები, ჩრდილო და სამხრეთ გერმანელები, ინგლისელები და შოტლანდიელები. მე ამას „მცირე განსხვავებათა ნარცისიზმი“ ვუწოდებ, თუმცა ეს მნიშვნელოვან განმარტებას არ იძლევა. ეს ფენომენი მხოლოდ აგრესიული მიდრეკილების მოხერხებული და შედარებით უვნებელი დაკმაყოფილების მაგალითია, რომელიც საზოგადოების წევრებს ერთმანეთის მხარდაჭერას უადვილებს. თუმცა მთელ მსოფლიოში გაბნეულ ებრაელ ხალხს ნამდვილად მნიშვნელოვანი ღვაწლი მიუძღვის მასპინძელი ხალხების კულტურების წინაშე, სამწუხაროდ, მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე მიმდინარე ებრაელების ხოცვა-ჟლეტა საკმარისი არ აღმოჩნდა იმისათვის, რომ უფრო მშვიდობიანი და უსაფრთხო ეპოქა დამდგარიყო მათი ქრისტიანი თანამემამულეებისათვის. მას შემდეგ, რაც პავლე მოციქულმა ქრისტიანული საზოგადოების საფუძვლად კაცთმოყვარეობა გამოაცხადა, შედეგად სხვა რელიგიების მიმართ ქრისტიანობის უკიდურესი შეუწყნარებლობა მივიღეთ. მიუხედავად იმისა, რომ

რომაელებისათვის რელიგია სახელმწიფო საქმეს წარმოადგენდა, თავად სახელმწიფო რელიგიური სულით იყო გაყენებული და საზოგადოებრივი წყობა სიყვარულზე სულაც არ აუშენებიათ – მათთვის უცხო იყო რელიგიური შეუწყნარებლობა. უცნაური დამთხვევა სულაც არ არის, რომ მსოფლიო ბატონობის გერმანულ ოცნებას ანტი-სემიტისმის მოწოდება დაერთო და ასევე სავსებით გასაგებია, რომ რუსეთში ახალი კომუნისტური კულტურის შექმნის მცდელობა, თავის ფსიქოლოგიურ მხარდაჭერას ბურჟუაზიის დევნაში პოულობს. ნამდვილად დამაფიქრებელია, თუ რას მოიმოქმედებენ საბჭოები, მას შემდეგ, რაც ყველა ბურჟუას გაჟღერებენ.

როგორც ვხედავთ, კულტურა არა მხოლოდ სექსუალობის, არამედ ადამიანის აგრესიული მისწრაფებების უდიდესი მსხვერპლის გაღებას მოითხოვს, ამიტომ ჩვენთვის გასაგებია, რომ ასეთ კულტურაში ადამიანს გაუჭირდება თავი ბედნიერად იგრძნოს. პირველყოფილი ადამიანი თავს ფაქტიურად იმიტომ გრძნობდა უკეთესად, რომ მან არ იცოდა ლტოლვების შეზღუდვის შესახებ. სამაგიეროდ, ძალიან მცირე იყო ამ ბედნიერებით ხანგრძლივი ტკობის გარანტია. კულტურულმა ადამიანმა თავისი შესაძლო ბედნიერების გარკვეული ნაწილი უსაფრთხოების გარანტიაზე გაცვალა. მაგრამ არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ პირველყოფილ ოჯახში მხოლოდ ოჯახის უფროსი სარგებლობდა ლტოლვების დაკმაყოფილების თავისუფლებით, სხვები კი მონურ ჩაგვრას განიცდიდნენ. ამრიგად, კონტრასტი კულტურის სარგებლით დამტკბარ უმცირესობას და ამ სარგებელს მოკლებულ უმრავლესობას შორის კულტურის არსებობის ამ ეტაპზე მაქსიმალურად იყო გამოხატული. პრიმიტიული ხალხების გულდასმით შესწავლამ გამოავლინა, რომ მათი ლტოლვების თავისუფლება შესაძლებელი ნამდვილად არ არის და ის სხვა – შეიძლება გაცილებით ძლიერ – შეზღუდვებსაც კი განიცდის, ვიდრე თანამედროვე კულტურული ადამიანის ლტოლვები.

როდესაც ჩვენ სამართლიანად ვადანაშაულებთ კულტურის დღევანდელ მდგომარეობას ბედნიერი ცხოვრების წესის ჩვენეული მოთხოვნების არასაკმარისად შესრულებაში, იმაში, რომ ის მრავალ ტკივილს გვაყენებს, რომელთა თავიდან აცილება შესაძლებელია, როდესაც ჩვენ უხეში კრიტიკით ვცდილობთ მისი არასრულყოფილების მიზეზების გამოვლენას, ჩვენ ამის სრული უფლება გვაქვს და ამის გამო კულტურის მტრებად არ უნდა ჩავითვალოთ. ჩვენ უფლე-

ბა გვაქვს მოველოდეთ ჩვენი კულტურის ისეთ ცვლილებებს, რომელიც ხელს შეუწყობს ჩვენი მოთხოვნილებების უკეთესად დაკმაყოფილებას და ჩვენი კრიტიკაც ზედმეტი გახდება. თუმცა იმ აზრსაც უნდა შევეგუოთ, რომ არსებობს სიძნელები, რომლებიც თან ახლავს თავად კულტურის არსს და რომლებიც არავითარ რეფორმას არ ექვემდებარება. ლტოლვების შეზღუდვის გარდა (რომლისათვისაც ჩვენ უკვე მზად ვართ), ჩვენ კიდევ ერთი საშიშროება გვემუქრება, რომელსაც „საზოგადოების ფსიქოლოგიური სიღატაკე“ შეიძლება ვუწოდოთ. ეს საფრთხე ყველაზე ძლიერია იქ, სადაც საზოგადოების კავშირი, ძირითადად, მისი წევრების ურთიერთიდენტიფიკაციის გზით იქმნება, ბელადებს კი ის მნიშვნელოვნება არ შეუძენიათ, რომელიც მათ, წესით, საზოგადოების ჩამოყალიბებისას უნდა მიეღოთ. ამერიკის დღევანდელი კულტურული მდგომარეობა კარგი მაგალითია ამ შესაძლო ზიანის შესასწავლად. მაგრამ მე არ ავყვები ამერიკული კულტურის კრიტიკის ცდუნებას. არ მინდა ისეთი შთაბეჭდილება დავტოვო, თითქოს მეც ამერიკულ მეთოდებს ვიყენებ.

VI

არც ერთ სხვა ნაშრომზე მუშაობისას არ მქონია ასეთი ძლიერი განცდა, რომ საყოველთაოდ ცნობილ ჭეშმარიტებაზე ვსაუბრობ, მელანსა და ქალაღდს, შემდეგ კი ამწყობის შრომასა და სტამბის საბეჭდ საღებავს ისეთი რაიმეს გადმოსაცემად მოვუწოდებ, რაც ყველასათვის ისედაც ნათელია. ამიტომაც, სიამოვნებით გავიზიარებ მკითხველის წარმოდგენას იმის შესახებ, რომ გარკვეული, თავისთავადი აგრესიული ლტოლვის არსებობის აღიარება, ფაქტიურად ინსტიტუტების შესახებ ფსიქოანალიზური მოძღვრების გადასინჯვას ნიშნავს.

თუმცა, როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, ეს მთლად ასე არ არის, რადგან საქმე უძველეს დროში მომხდარი გარდატეხის თვალსაჩინოდ ჩამოყალიბებასა და მისგან ყველა დანარჩენი შედეგის გამოყვანას შეეხება. ფსიქოანალიზური მოძღვრების თანდათანობით განვითარებულ თეორიებს შორის, მოძღვრება ლტოლვების შესახებ ყველაზე ნელა ვითარდებოდა. და მაინც, ის ისე აუცილებელი იყო ფსიქოანალიზური თეორიის გასამთლიანებლად, რომ საჭირო გახდა მის ადგილას არსებული სიცარიელის რაიმეთი შევსება. თავიდან,

სრულიად უმწეოს, პოეტისა და ფილოსოფოსის შიღერის სიტყვები გამომადგა საყრდენ წერტილად – მსოფლიოს მართვის მექანიზმის არსი ორ სიტყვაში „მიმშილსა და სიყვარულში“ გამოიხატებაო, ამბობს მწერალი. აქედან გამომდინარე, შესაძლებელია, მიმშილი იმ ლტოლვების გამოხატულებაა, რომელიც ინდივიდის გადაარჩენას ემსახურება, სიყვარული კი, ობიექტზე მიმართული ლტოლვებისა და ამ უკანასკნელის მთავარი ფუნქცია, რომელსაც ბუნება ყოველმხრივ მფარველობს, გვარის გაგრძელებაში მდგომარეობს. ასე რომ, „ეგო“ ლტოლვები „ობიექტ“ ლტოლვებს დაუპირისპირდა და სწორედ ამ უკანასკნელთა ენერგიას ეწოდა სახელი ლიბიდო. ამგვარად, „ეგო“ ლტოლვებსა და ობიექტზე მიმართული „ლიბიდოზური“ სიყვარულის (ამ სიტყვის ყველაზე ფართე გაგებით) ლტოლვებს შორის წინააღმდეგობა გაჩნდა. ერთ-ერთი ასეთი, ობიექტზე მიმართული ლტოლვა (ობიექტ-ლტოლვა) მიზნისადმი არცთუ დიდი სიყვარულით გამოირჩევა. ამავე დროს, მისი მიზანი გარკვეულწილად „ეგო“-ს ლტოლვებს ესაზღვრება და თვალნათლივ ჩანს მისი ნათესაობა ლიბიდოზური მიზნებისაგან თავისუფალ ფლობის ინსტინქტთანაც. ეს შეუთავსებლობა იმთავითვე ყურადღების მიღმა დარჩა და საღიზიმი ერთმნიშვნელოვნად სექსუალურ ცხოვრებასთან დავაკავშირეთ, სადაც ნაზი თამაშები შეიძლება სასტიკმა შეცვალოს. მაშინ ნევროზი თვითგადარჩენის ინტერესებსა და ლიბიდოს მოთხოვნებს შორის ბრძოლის შედეგად მოგვევლინება – ბრძოლისა, რომელშიც „ეგო“-მ გაიმარჯვა – თუმცა კი, მძიმე ტანჯვისა და დანაკარგების ფასად.

ანალიტიკოსები ერთხმად აღიარებენ, რომ დღესაც კი ეს საკითხები საკმაოდ აქტუალურია. ჩვენ მიერ წარმოებული კვლევების განვითარებასთან ერთად აუცილებელი გახდა მათი (კვლევების) მიმართულების შეცვლა – განდევნილი ძალების კვლევებიდან, განმდევნი ძალების კვლევებზე, ანუ ობიექტზე მიმართული ლტოლვებიდან – „ეგო“-ზე. ამ შემთხვევაში, გადამწყვეტი მნიშვნელობა „ნარცისზმის“ ცნების, ანუ იმ მოძღვრების შემოტანამ შეიძინა, რომლის მიხედვითაც თავად „ეგო“ ლიბიდოთია აღსავსე და წარმოადგენს რა მის საწყის საცხოვრისს, შემდგომში, გარკვეულწილად მაინც, მის შტაბ-ბინად რჩება. ნარცისისტული ლიბიდო ობიექტებზე მიემართება და ობიექტ ლიბიდოდ იქცევა, რომელსაც შეუძლია უკან დაბრუნდეს და ისევ ნარცისისტულ ლიბიდოდ გადაიქცეს. ნარცისიზმის ცნებამ შესაძლებელი გახადა ტრავმატული ნევროზების, ფსიქოზის

მაგვარი აფექტებისა და თავად ფსიქოზის ანალიზური გაგება. ძალაში დარჩა გადატანის ნევროზების, როგორც „ევო“-ს სექსუალობისაგან თავდაცვის გაგება, თუმცა, იმის გამო, რომ თავად „ევო“-ს ლტოლვებიც ლიბიდოზურად იქნა წარმოდგენილი, საფრთხის წინაშე თვით ლიბიდოს ცნება აღმოჩნდა. როგორც მანამდე კ. გ. იუნგთან, გარკვეული დროის განმავლობაში, ლიბიდოსა და ლტოლვების ენერგია ერთმანეთთან იყო გაიგივებული. თუმცა, გარკვეული, არცთუ დაუსაბუთებელი ეჭვი იმის შესახებ, რომ ყველა ლტოლვა ერთნაირი ვერ იქნება, მაინც არსებობდა. შემდეგი ნაბიჯი მე „სიამოვნების პრინციპს მიღმაში“ გადავდგი (1920), სადაც პირველად მივაქციე ყურადღება ინსტინქტური ცხოვრების განმეორების აკვიტებულ სურვილს და მის კონსრვატულ ხასიათს. ბიოლოგიური პარალელებიდან და სიცოცხლის საწყისის შესახებ სპეკულაციებიდან გამომდინარე იმ დასკვნამდე მივედი, რომ არსებობს თვითმენახვის ინსტინქტის საწინააღმდეგეო ლტოლვა და თუკი ეს უკანასკნელი ცოცხალ სუბსტანციას ინარჩუნებს და მას უფრო მასშტაბურ ერთეულებში აწევრიანებს, მის საწინააღმდეგოდ, ის ასეთი გაერთიანებების დასაშლელადაა მოწოდებული და მათ საწყის, არაორგანულ მდგომარეობაში დაბრუნებას ესწრაფვის. ასე რომ, ეროსის გარდა, არსებობს სიკვდილის ინსტინქტი, სიცოცხლის ფენომენი კი მათი ურთიერთ- და ურთიერთსაწინააღმდეგო მოქმედებით აიხსნება. სიკვდილის ასეთი ჰიპოთეტური ინსტინქტის მოქმედების დამადასტურებელი მაგალითების აღმოჩენა არცთუ ადვილი აღმოჩნდა. ეროსის ხმაურიანი გამოვლინებები საკმაოდ თვალშისაცემია და არგუმენტი, თითქოს სიკვდილის ინსტინქტის დამანგრეველი მოქმედება ჩუმად მიმდინარეობს ცოცხალი არსების შიგნით – რაიმეს დასასაბუთებლად არ გამოდგება. თანდათან ჩამოყალიბდა იდეა იმის შესახებ, რომ ამ ინსტინქტის ნაწილი გარე სამყაროს წინააღმდეგ მიემართება და აგრესიისა და დესტრუქციისაკენ ლტოლვაში ვლინდება. ამგვარად, ეს ლტოლვა მაინც ეროსის იძულებით სამსახურში აღმოჩნდა, რადგან სხვისი (სულიერი ან უსულო არსების) და არა საკუთარი თავის გასანადგურებლად იყო მიმართული, გარეთ მიმართული აგრესიის შეზღუდვა კი პირიქით, გააძლიერებდა მის გარეშე უკვე მიმდინარე თვითგანადგურების პროცესს. ამ მაგალითიდანაც კარგად ჩანს, რომ ორივე ეს ინსტინქტი იშვიათად და, შეიძლება ითქვას, არასოდეს მოქმედებს ცალ-ცალკე. ისინი მრავალფეროვან, ცვალებად და ჩახლართულ

შეხამებებად არის შედღეულებული და ამიტომ მათი ერთმანეთისაგან გარჩევა გვიჭირს. სიყვარულისა და დესტრუქციული ლტოლვების განსაკუთრებით ძლიერი შენადნობი წარმოდგენილია საღიზმში, რომელიც კარგა ხანია სექსუალობის კომპონენტად არის ცნობილი. მის საწინააღმდეგო მაზოხიზმში კი შიგნით მიმართული დესტრუქციისა და სექსუალობის ერთიანობაა წარმოდგენილი, რაც ფაქტიურად გასაგებს ხდის ამ აქამდე მიუწვდომელ მიდრეკილებას.

ჰიპოთეზას სიკვდილის დესტრუქციული ინსტინქტის არსებობის შესახებ თვით ფსიქონალიტიკურ წრეებშიც კი დიდი წინააღმდეგობა შეხვდა. ხშირად თავს იჩენს ტენდენცია, რომ ყველა საშიში და მტრული მიდრეკილება, რომელიც კი სიყვარულში მოიძებნება, მის ბიპოლარულ ბუნებას მიაწერონ. აქ განვითარებული მოსაზრებები თავიდან საცდელი მასალის სახით წარმოვადგინე, მაგრამ დროთა განმავლობაში მათ იმდენად ძლიერი ძალაუფლება მოიპოვეს ჩემზე, რომ ახლა სხვაგვარად აზროვნება აღარ ძალმიძს. ვფიქრობ, ეს ჰიპოთეზა თეორიულად გაცილებით მისაღებია, ვიდრე ყველა სხვა, რადგან ის შესაძლებლობას გვაძლევს, ფაქტების უგულვებელყოფის, ან მათზე ძალადობის გარეშე გავამარტივოთ უამრავი რამ – სწორედ ის, რისკენაც ჩვენ თეორიული მუშაობის დროს ვისწრაფვით. მზად ვარ ვაღიარო, რომ საღიზმისა და მაზოხიზმის შემთხვევაში, ეროტიკისა და დესტრუქციულობის შენადნობთან გვაქვს საქმე, რომელიც შესაბამისად გარეთ და შიგნით არის მიმართული, მაგრამ ჩემთვის გაუგებარია, რატომ არ მივაქციეთ ყურადღება არაეროტიკული აგრესიის და დესტრუქციულობის საყოველთაოდ გავრცელებას და როგორ მოხდა, რომ ადამიანის ცხოვრების ახსნის დროს, მას სათანადო როლი არ მივანიჭეთ (სანამ შიგნით მიმართული დესტრუქციულობა ეროტიკულ ელფერს მოკლებულია, ხშირ შემთხვევაში ის უხილავი რჩება). მახსოვს, რა ძლიერი წინააღმდეგობა აღძრა ჩემში დესტრუქციული ინსტინქტის პირველად გამოჩენამ ფსიქონალიზურ ლიტერატურაში და რაოდენ ხანგრძლივად გრძელდებოდა ის, სანამ უფრო მეტ მიმდებლობას გამოვიჩინე ამ ტერმინის მიმართ. ამიტომაც, გასაკვირი არაა, რომ სხვები უარყოფდნენ და დღესაც უარყოფენ მას. ბავშვებიც კი გულგრილად ისმენენ „ბოროტებისამი“, აგრესიისადმი, დესტრუქციულობისა და ყოველგვარი სისასტიკისადმი ადამიანის თანდაყოლილი მიდრეკილების შესახებ. ღმერთმა ხომ საკუთარი სრულყოფილების ხატად შექმნა ადამიანი და Christian Science-ს

გაფრთხილებების მიუხედავად, არავის არ სურს მუდამ ახსოვდეს, რომ ბოროტების აუცილებელი არსებობა ღმერთის ყოვლისშემძლეობასთან არის დაკავშირებული. ეშმაკი ღმერთის არსებობის გასამართლებელი საუკეთესო არგუმენტი გახდა და მან განტყვების ვაცის ეკონომიკურად სასარგებლო როლი შეასრულა – ებრაელების მსგავსად, არიული იდეალების სამყაროში. და მაინც, ეშმაკის და საერთოდ ბოროტების არსებობაზე პასუხისმგებელი ღმერთია. ასეთი სირთულეების გამო, ნებისმიერ ჩვენგანს ისლა დარჩენია, თაყვანი სცეს ადამიანის ესოდენ ღრმად ზნეობრივ ბუნებას – ამით ის საყოველთაო პატივისცემას მოიპოვებს და ამის გამო მას ბევრი რამ მიეცევა.

ასე რომ, „ლიბიდოს“ სახელი კვლავ შეგვიძლია ვუწოდოთ ეროსის ძალებს, რათა განვასხვავოთ ის სიკვდილის ინსტინქტის ენერჯისაგან. უნდა ვალიაოთ, რომ ამ უკანასკნელის დანახვა ისევ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. ჩვენ შეგვიძლია, მხოლოდ ვივარაუდოთ იმის შესახებ, რომ ის ეროსის უკან დგას და სანამ ეროსს არ დაუკავშირდება, ჩვენთვის ფაქტიურად მიუწვდომელია. ეს ყოველივე კარგად ჩანს სადიზმის შემთხვევაში, როდესაც სექსუალური ლტოლვის სრული დაკმაყოფილებისას ის გვერდს უვლის ეროტიკულ მიზანს. და მაინც, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სიკვდილის ინსტინქტი საერთოდ უარს ამბობს სექსუალურ მიზანზე, ბრმად მძვინვარებს და ყველაფერს ანგრევს, მისი დაკმაყოფილება არაჩვეულებრივი სიძლიერის ნარცისისტულ ტკობასთან არის დაკავშირებული, რომლითაც „ეგო“ თავის უძველეს, ყოვლისშემძლეობის სურვილს იკმაყოფილებს. ზომიერი და მოთვინიერებული, ამასთან მიზანშეკავებული დესტრუქციული ინსტინქტის ობიექტზე მიმართვა „ეგო“-ს სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასა და ბუნებაზე მის ბრძანებლობას ემსახურება. ჰიპოთეზა ასეთი ინსტინქტის არსებობის შესახებ თეორიულ საფუძვლებს ეყრდნობა და ამიტომ მთლიანად ვერ იქნება დაცული თეორიული კრიტიკისაგან, მაგრამ, როგორი რთულიც არ უნდას გვეჩვენებოდეს ის ჩვენი ღღევანდელი ცოდნის გადასახედიდან, მომავალი კვლევები და აზრობრივი დამუშავება შეძლებს საბოლოოდ მოჰფინოს შუქი ყველაფერს.

ამრიგად, შემდგომი განხილვისას მე იმ თავლსაზრისზე შევჩერდები, რომ აგრესიული სწრაფვა ადამიანში იმთავითვე მოცემული, თავისთავადი ინსტინქტია და ის ძალიან ძლიერ წინააღმდეგობას

უწევს კულტურას. ჩვენ საოცრად მომხიბვლელად გვეჩვენება იდეა, რომ კულტურა სრულიად განსაკუთრებულ, მსოფლიოს მომცველ პროცესად წარმოვიდგინოთ და ეროსის სამსახურში ჩავაყენოთ, რომელსაც, პირველ რიგში ცალკეული ინდივიდების, შემდეგ კი ოჯახების, თემების, ხალხების და ერების ერთად დიდ მთლიანობად – კაცობრიობად თავმოყრა სურს. ჩვენ არ ვიცით, რატომ უნდა მოხდეს ასე – ეს ეროსის საქმეა. ხალხის მასები ერთმანეთთან ლიბიდოზურად უნდა იყვნენ დაკავშირებული, თორემ, მხოლოდ საერთო საჭიროებები და ერთობლივი შრომის პროდუქციით მიღებული მოგება მათ ერთად ვერ დააკავებს. კულტურის ამ პროგრამას ეწინააღმდეგება აგრესიულობის ბუნებრივი ინსტინქტი, ერთის ყველას მიმართ და ყველას ყველას მიმართ მტრობა. აგრესიული ლტოლვა – ნაშინი და მთავარი წარმომადგენელია სიკვდილის ინსტინქტისა, რომელიც ჩვენ ეროსის გვერდით, სამყაროზე მბრძანებლობის მეწილედ აღმოვაჩინეთ. ახლა კულტურული განვითარების არსი უკვე ნათელია. მან კაცობრიობის მაგალითზე უნდა გვიჩვენოს, როგორ ებრძვიან ერთმანეთს ეროსი და სიკვდილი, სიცოცხლისაკენ ლტოლვა და ლტოლვა დესტრუქციულობისაკენ. სწორედ ეს ბრძოლა შეადგენს სიცოცხლის არსსა და შინაარსს და ამიტომ, კულტურის განვითარებას შეიძლება უბრალოდ კაცობრიობის გადარჩენისათვის ბრძოლა ვუწოდოთ! გვიანტებს შორის ამ ორთაბრძოლის შემსუბუქებას ჩვენი ძიძების „ზეციურ ნეტარებათა ზღაპრებში“ შელამაზებული ამბები მოგვითხრობენ!

VII

რატომ არ ახასიათებთ ჩვენს ნათესაგებს – ცხოველებს – ასეთი ბრძოლა კულტურის წინააღმდეგ? იქნებ ამის შესახებ ჩვენ, უბრალოდ, არაფერი ვიცით? სავარაუდოა, რომ ზოგიერთები – მაგალითად ფუტკრები, ჭიანჭველები, ტერმიტები – ათასწლეულების მანძილზე მძიმე ბრძოლით მივიდნენ სახელმწიფო ინსტიტუტების, ფუნქციების განაწილებისა და ინდივიდუალურ შეზღუდვების იმ ფორმამდე, რომელსაც ჩვენ დღეს ასეთ აღტაცებაში მოვყავართ. მაგრამ შინაგანი ალღო გვკარნახობს, რომ ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობიდან გამომდინარე, ვერც ერთ ასეთ ცხოველთა სახელმწიფოში, მასში ინდივიდებისათვის განკუთვნილი ვერც ერთი კონკრეტული

როლის შესრულების შემთხვევაში, ჩვენ ბედნიერი ვერ ვიქნებით. ცხოველების სხვა სახეობები შესაძლოა, კიდევ მისულიყვნენ გარემო ზემოქმედებასა და შინაგან ინსტინქტებს შორის ბრძოლის გარკვეულ დროებით წონასწორობამდე, რაც ფაქტიურად განვითარების დამუხრუჭების ტოლფასია. პირველყოფილ ადამიანში კი ლიბიდოს ახალ ტალღას ახალი დესტრუქციულ წინააღმდეგობა უნდა გამოეწვია. ამ საკითხთან დაკავშირებით გაცილებით მეტი კითხვა დაისმის, ვიდრე პასუხი გვაქვს.

ჩვენ სხვა საკითხი გვაინტერესებს: რა საშუალებებით ახერხებს კულტურა შეაკავოს და უვნებელყოს – ან სულაც, საერთოდ აღმოფხვრას – მის წინააღმდეგ მიმართული აგრესია? ზოგიერთ მათგანს, მაგრამ ალბათ მათ შორის არა ყველაზე მნიშვნელოვანს, ჩვენ უკვე გავეცანით. თითოეული ინდივიდის განვითარების ისტორიის საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია, შევისწავლოთ ისინი და ვნახოთ, თუ რა მოსდის ინდივიდს, როდესაც ის საკუთარი აგრესიის გაუვნებელყოფას ცდილობს. ერთი შეხედვით, თითქოს ყველაფერი ნათელია, მაგრამ ყოველივე მაინც გასაოცარი და გამოუცნობი რჩება. როგორც ჩანს, ხდება აგრესიის ინტროექცირება და შიგნით მიმართვა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის უბრუნდება იმ ადგილს, სადაც პირველად წარმოიშვა და თვითონ „ეგო“-ზე მიიმართება. აქ მას მიიტაცებს „ეგო“-ს ის ნაწილი, რომელიც „ეგო“-ს სხვა ნაწილებს უპირისპირდება, როგორც „სუპერ ეგო“ და ახლა უკვე სინდისის სახით, ის ისეთივე მზადყოფნას ამჟღავნებს „ეგო“-ს წინააღმდეგ აგრესიისათვის, როგორც სხვა, მისთვის უცხო ინდივიდების წინააღმდეგ მიმართვისას. გაძლიერებულ „სუპერ ეგო“-სა და მისადმი დაქვემდებარებულ „ეგო“-ს შორის დაძაბულობას, რომელიც დასჯის მოთხოვნილებაში ვლინდება, დანაშაულის გრძნობას ვუწოდებთ. ასე და ამგვარად, ინდივიდების სამიში აგრესიული მისწრაფებების დაძლევის კულტურა მათი დასუსტებით, განიარაღებითა და შინაგანი ინსტანციის მეთვალყურეობის ქვეშ გადაცემით ახერხებს – თითქოს დაპყრობილ ქალაქში მტრის გარნიზონი იყოს ჩაყენებული.

დანაშაულის გრძნობის წარმოშობას ფსიქოანალიზის სპეციალისტები სხვა ფსიქოლოგებისაგან განსხვავებულად უყურებენ, თუმცა ამ გრძნობის შესახებ სრული ანგარიშის წარმოდგენა ფსიქოანალიტიკოსებსაც გაუჭირდებათ. თუ ვიკითხავთ, როგორ უჩნდება ვინმეს დანაშაულის გრძნობა, თავდაპირველად მივიღებთ პასუხს, რომელსაც

ვერაფრით შევეწინააღმდეგებით: დამნაშავედ („ცოდვილად“ – ასე იტყოდა ღვთისმოსავი ადამიანი) თავს ის გრძნობს, ვინც ჩაიდინა რაიმე, რასაც „ბოროტებას“ უწოდებენ. ჩვენ მხოლოდ შემდეგ აღმოვაჩინეთ, რომ ეს პასუხი დამაკმაყოფილებელი არ არის. მცირეოდენი ყოყმანის შემდეგ ამ პასუხს ალბათ დაამატებენ, რომ დამნაშავედ თავი შეიძლება ჩათვალოს იმანაც, ვისაც ბოროტება არ ჩაუდენია, მაგრამ ამის განზრახვა კი ჰქონდა. მაშინ, რატომ არის გათანაბრებული ერთმანეთთან ბოროტების ჩადენის განზრახვა და მისი განხორციელება? ორივე შემთხვევაში ხომ უკვე იგულისხმება, რომ ბოროტება საძრახისია და ასეთი მოქმედება განხორციელებამდე უნდა აღიკვეთოს. როგორ მიდიან ადამიანები ასეთ გადაწყვეტილებამდე? თავიდანვე უნდა გამოვრიცხოთ მოსაზრება, თითქოს ადამიანს კეთილისა და ბოროტის გარჩევის იმთავითვე მოცემული, ასე ვთქვათ, ბუნებრივი უნარი აქვს. ხშირად ბოროტება, „ეგო“-სათვის სრულიად უგნებელი და უსაფრთხო, ზოგჯერ კი სასურველი და სიამოვნების მომტანიც კია. გამოდის, რომ გარკვეული გარეშე გავლენა განსაზღვრავს იმას, თუ რას უნდა ეწოდოს კეთილი და ბოროტი. ვინაიდან შინაგანი გრძნობა არ უბიძგებს ადამიანს ამ გზისაკენ, მას სჭირდება მოტივი, რათა დაემორჩილოს ასეთ გარეშე ზეგავლენას. ასეთ მოტივად თამამად შეიძლება ადამიანის უსუსურობა და სხვებზე დამოკიდებულება ჩაითვალოს. ყველაზე შესაფერისი იქნება, თუ მას სიყვარულის დაკარგვის შიშს ვუწოდებთ. როდესაც ადამიანი კარგავს მფარველის სიყვარულს, ამასთან ერთად ის უსაფრთხოებასაც კარგავს და დაუცველი აღმოჩნდება სხვადასხვაგვარი საფრთხის – პირველ რიგში უფრო ძლიერის მხრიდან ამ უკანასკნელის უპირატესობის, დასჯის სახით გამოვლენის საშიშროების წინაშე. ასე რომ, თავდაპირველი ბოროტება სიყვარულის დაკარგვის საშიშროებაა და ჩვენ თავი უნდა ავარიდოთ მას, როგორც ასეთი დანაკარგის საფრთხეს. მნიშვნელობა არა აქვს, ბოროტება უკვე ჩაიდინეს, თუ მხოლოდ აპირებენ მის ჩადენას: ორივე შემთხვევაში, ავტორიტეტულმა ინსტანციამ ის შეიძლება გამოავლინოს და მაშინ ეს ინსტანცია ორივე შემთხვევაში ერთნაირად დამსჯელად იმოქმედებს.

ასეთ მდგომარეობას ჩვენ „სინდისის ქენჯნას“ ვუწოდებთ, მაგრამ სინამდვილეში ის ასეთ სახელს არ იმსახურებს, რადგან ცნობიერების აღნიშნულ დონეზე ეს მხოლოდ „გასოციალურებულ“ შიშად წარმოადგენილი სიყვარულის დაკარგვის შიშია. პატარა ბავშვისათ-

ვის სხვაგვარად ვერც იქნება, მაგრამ მრავალ ზრდასრულთან საქმის ვითარება თითქმის არ იცვლება, დიდი-დიდი, მამის, ან ორივე მშობლის ადგილი უფრო ფართო საზოგადოების ფენომენმა დაიკავოს. ადამიანები მუდმივად აძლევენ თავს უფლებას, დაუშვან მათთვის სასურველი ბოროტება, თუ ამის შესახებ ავტორიტეტი ვერაფერს შეიტყობს, ან არ დაისჯებიან ამისათვის – და ამ შემთხვევაში, მათი შიში მხოლოდ მხილების შიშია. დღევანდელმა საზოგადოებამ ამ გარემოებასაც უნდა გაუწიოს ანგარიში.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები ზემოაღნიშნული ავტორიტეტის ინტერიორიზაციასთან, ანუ „სუპერ ეგო“-ს ჩამოყალიბებასთან ერთად ხორციელდება და სინდისზე და დანაშაულის გრძობაზე ლაპარაკი მხოლოდ მას შემდეგ არის უპრიანი, როდესაც სინდისთან დაკავშირებული ფენომენები არსებითად უფრო მაღალ დონეზე გადაინაცვლებენ.¹⁶ ამჯერად, მხილების შიში საერთოდ ქრება და განსხვავება ბოროტმოქმედებასა და ბოროტ სურვილს შორის აღარ არსებობს, რადგან „სუპერ ეგო“-ს ვერაფერი, თვით ფიქრიც კი ვერ დაემალება. მართალია, სიტუაციის რეალური სერიოზულობა ძალას კარგავს, რადგან ახალ ავტორიტეტს, „სუპერ ეგო“-ს, არავითარი საფუძველი არა აქვს სასტიკად მოექცეს მასთან შინაგანად გადაჯაჭვულ „ეგო“-ს, მაგრამ, გენეზისით გაპირობებული გავლენის გამო, რომელიც წარსულს, უკვე გადალახულს, არსებობას უნარჩუნებს, თავდაპირველი სიტუაცია მაინც არ იცვლება. „სუპერ ეგო“ ცოდვილ „ეგო“-ს იგივე მძაფრი შიშებით ტანჯავს და ხელსაყრელ შემთხვევას ელოდება, რათა მას გარე სამყაროდან სასჯელი მოუვლინოს. განვითარების ამ მეორე საფეხურზე, სინდისს უჩნდება ერთი თავისებურება, რომელიც მას პირველ საფეხურზე არ გააჩნდა და რომლის ახსნაც სულაც არაა ადვილი საქმე. რაც უფრო კეთილშობილია ადამიანი, მით მკაცრია და ეჭვიანი მისი სინდისი და გამოდის, რომ საბოლოო ჯამში, თავის თავს უბოროტეს ცოდვებში სწორედ ისინი ადანაშაულებენ, ვინც ყველაზე შორს წავიდა წმინდანობისკენ მიმავალ გზაზე. სათნოებისათვის მიუწვდომელია მისთვის განკუთვნილი ჯილდო, მორჩილი და თავშეკავებული „ეგო“ ვერ იმსახურებს თავისი მენტორის ნდობას და, სულაც, ტყუილუბრალოდ ცდილობს მის მოპოვებას. აქ აუცილებლად შეგვეკამათებიან, გვეტყვიან, რომ ეს ყოველივე ხელოვნურად შექმნილი სირთულეებია და რომ მკაცრი და ფხიზელი სინდისი სწორედ ზნეობრივი ადამიანის დამახასიათებელი

ლი ნიშანია. წმინდანებს სრული უფლება აქვთ, ცოდვილად წარმოაჩინონ თავი, გამომდინარე იქიდან, რომ ცდუნება მათთვის გაცილებით ძლიერია – ინსტინქტების დაკმაყოფილებისაკენ სწრაფვა ხომ გაცილებით ძლიერია მუდმივი თავშეკავების შემთხვევაში და სუსტდება მისი დაკმაყოფილების შემდეგ. ამ, ეთიკის პრობლემებით მდიდარ სფეროში, შემდეგი ფაქტი ისაა, რომ სინდისის ძალაუფლებას „სუპერ ეგო“-ში უბედურება აძლიერებს. სანამ ყველაფერი კარგადაა, ადამიანის სინდისი რბილი და დამთმობია, ხოლო როგორც კი უბედურება მოხდება, ის თავის თავში იკეტება, აღიარებს რომ ცოდვილია, სინდისის ქენჯნას განიცდის და თავშეკავებას და მარხვას ეძლევა.¹⁷ ასე იქცეოდნენ და დღესაც ასე იქცევიან მთელი რიგი ხალხები. ამის ახსნა ადვილად შეიძლება სინდისის პირველადი, ინფანტილური საფეხურიდან გამომდინარე, რომელიც „სუპერ ეგო“-ს ინტროექციის შემდეგ კი არ ქრება, არამედ მის გვერდით და მიღმა განაგრძობს არსებობას. საბოლოო ჯამში, ბედ-იღბალი მშობლის ინსტანციის ჩანაცვლებად შეიძლება ჩაითვალოს. როდესაც ადამიანს უბედურება შეემთხვევა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მან დაკარგა ამ უმაღლესი ინსტანციის სიყვარული. ასეთი დანაკარგის საშიშროება გვაიძულებს, კვლავ მოვიხაროთ ქედი „სუპერ ეგო“-ს მშობლისეული ინსტანციის წინაშე, რომელსაც ადამიანი ბედნიერების ჟამს უგულვებელყოფდა. ეს უფრო გასაგები გახდება, თუ მკაცრად რელიგიური თვალსაზრისის მიხედვით ბედისწერაში მხოლოდ ღვთიური ნების გამოხატულებას დავინახავთ. ებრაელებს თავი ღვთის რჩეულ შვილად მიაჩნდათ და როდესაც დიდებულმა მამამ უბედურება უბედურებაზე დაატეხათ თავს, მათ ეჭვი კი არ შეიტანეს უფლის ძალაუფლებასა და სამართლიანობაში – წინასწარმეტყველები მოავლინეს, რომლებმაც მათ ცოდვებზე მიუთითეს და საკუთარი დანაშაულის გრძობიდან გამომდინარე, მათ ქურუმთა რელიგიის ძალზე მკაცრი დოგმები დააწესეს. გასაოცარია, პირველყოფილი ადამიანები ხომ სრულიად სხვანაირად იქცეოდნენ! უბედურების შემთხვევაში ისინი საკუთარ თავს კი არა, ფეტიშს ადანაშაულებდნენ და თავს კი არ ისჯიდნენ, კერპს სცემდნენ.

ამრიგად, ჩვენთვის დანაშაულის გრძობის ორი წყაროა ცნობილი: ავტორიტეტის წინაშე შიში და მოგვიანებით კი, შიში „სუპერ ეგო“-ს წინაშე. პირველი აიძულებს ადამიანს უარი თქვას ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე, მეორე კი სჯის მას, რადგან აკრძალული სურვილების არსებობა „სუპერ ეგო“-ს ვერ დაემალება. როგორც ვნახეთ,

„სუპერ ეგო“-ს სიმკაცრე – ანუ სინდისის მოთხოვნები – უბრალოდ გარეშე ავტორიტეტის სიმკაცრის გაგრძელებაა, რომელსაც სინდისი ჩაენაცვლა. ახლა კი ვხედავთ, თუ რა დამოკიდებულებებშია ერთმანეთთან ლტოლვების უარყოფა და დანაშაულის გრძნობა. თავიდან, ლტოლვებზე უარის თქმა ავტორიტეტის წინაშე შიშის შედეგი იყო და სიამოვნებაზე უარს იმიტომ ამბობდნენ, რომ როგორმე არ დაეკარგათ სიყვარული. ასეთი უარით, ადამიანი თითქოს ვალს იხდის გარეშე ავტორიტეტის წინაშე და დანაშაულის გრძნობა თითქოს აღარ რჩება. სულ სხვაგვარადაა საქმე „სუპერ ეგო“-ს წინაშე შიშის შემთხვევაში. აქ დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა აღარ კმარა, დარჩენილი სურვილი „სუპერ ეგო“-ს ვერ დაემალება, დაკმაყოფილებაზე უარის მიუხედავად, დანაშაულის გრძნობა მაინც აღმოცენდება და ეს „სუპერ ეგო“-ს, ანუ სინდისის უზარმაზარი ეკონომიკური ნაკლია. ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა უკვე აღარ ათავისუფლებს ადამიანს სინდისის ქენჯნისაგან, კეთილგონივრული თავშეკავება კი აღარ დაჯილდოვდება გარანტირებული სიყვარულით. როგორც ჩანს, გარემოდან მომდინარე უბედურების მუქარა – სიყვარულის დაკარგვა და გარეშე ავტორიტეტის სასჯელის საშიშროება – ადამიანმა მუდმივი შინაგანი უბედურებით, დანაშაულის შეგნების დაძაბული გრძნობით შეცვალა.

ვწმობ, რამდენადმე გავიმეორებ უკვე ნათქვამს, მაგრამ ეს ურთიერთობები, მართლაც, ძალიან რთული და ამავე დროს ძალიან მნიშვნელოვანია და ამიტომ, მსურს ეს საკითხები კიდევ ერთი მხრიდან განვიხილო. ამრიგად, მოვლენების დროში მიმდინარეობის თანმიმდევრობა ასეთია: თავიდან, გარეშე ავტორიტეტის მხრიდან აგრესიის წინაშე შიშის შედეგად, თავს იჩენს უარი ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე. აქედან გამომდინარეობს სიყვარულის დაკარგვის შიში – რადგანაც სიყვარული იცავს ასეთი აგრესიის საშიშროებისაგან. შემდეგ იქმნება შინაგანი ავტორიტეტი და ლტოლვებზე უარის თქმა მისი ანუ სინდისის წინაშე შიშის გამო ხდება. ამ დროს ერთმანეთს უთანაბრდება ბოროტმოქმედება და ბოროტი განზრახვა. აქედან ჩნდება დანაშაულის გრძნობა და დასჯის მოთხოვნილება. სინდისის აგრესია ზღუდავს ავტორიტეტის აგრესიას. ჯერჯერობით ყველაფერი ნათელია, მაგრამ საკითხავია, რჩება თუ არა აქ ადგილი უბედურების ისეთი ზემოქმედებისათვის (გარედან თავსმოხვეული უარის აუცილებლობა), რომლიც გააძლიერებს სინდისს – განსა-

კუთრებულად მკაცრი სინდისის შემთხვევაში – უმორჩილესთა და უკეთილშობილესთა შორის? სინდისის ორივე აღნიშნული თავი-სებურება ჩვენ უკვე ავხსენით, მაგრამ შესაძლებელია ისეთი შთაბეჭდილება შეიქმნას, თითქოს ჩვენი ახსნა მთლიანად ვერ ჩასწვდა მოვლენის არსს და საქმის ვითარება ნაწილობრივ აუხსნელი დარჩა. და აქ, ბოლოს და ბოლოს, თავს იჩენს იდეა, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ფსიქოანალიზისათვის არის დამახასიათებელი და უცხოა ადამიანის ჩვეულებრივი აზროვნებისათვის. ამ იდეის წყალობით, ჩვენ შეგვიძლია გავიგოთ ჩვენი კვლევის საგნის უადრესად რთული და ბუნდოვანი არსი. მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად სწორედ სინდისი (ანუ, შიში რომელიც შემდეგ სინდისად იქცევა) არის ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარი თქმის მიზეზი, ამ იდეის მიხედვით, მოგვიანებით ასეთი მიზეზ-შედეგობრივი დამოკიდებულება უკუღმა შემოტრიალდება. ყოველი ახალი უარი სინდისის დინამიკური წყარო ხდება და ყოველ ჯერზე აძლიერებს მის სიმკაცრესა და შეუწყნარებლობას. თუ ამ ფაქტს, სინდისის წარმოშობის ჩვენთვის უკვე ცნობილ ისტორიასთან მოვიყვანთ თანხმობაში, პარადოქსს ვერ ავცდებით: სინდისი ლტოლვებზე უარის თქმის შედეგია. ან ლტოლვებზე უარი (გარედან თავს მოხვული) ქმნის სინდისს, რომელიც შემდგომ, მუდამ ხელახლა მოითხოვს ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმას.

კაცმა რომ თქვას, აღნიშნული საქმის ვითარება არც თუ ძალიან ეწინააღმდეგება სინდისის წარმოშობის ზემოთ აღწერილ პროცესს და მათი სამომავლო დაახლოება შესაძლებელია. თვალსაჩინოებისათვის, განვიხილოთ აგრესიული ლტოლვის მაგალითი და დავუშვათ, რომ აგრესიაზე უარის თქმის აუცილებლობა მუდმივად არსებობს. ეს, რა თქმა უნდა, მხოლოდ დამეგებაა. მაშინ სინდისზე შემოქმედება შემდეგი გზით განხორციელდება – აგრესიულობის ყოველ შემადგენელ ნაწილს, რომელიც ვერ დაკმაყოფილდება, „სუპერეგო“ მიიტაცებს, რითიც გაზრდის აგრესიულობას „ეგო“-ს წინააღმდეგ. აღნიშნულთან ნაკლებად მოდის თანხმობაში ის გარემოება, რომ სინდისის თავდაპირველი აგრესიულობა გარე ავტორიტეტის სისასტიკის გაგრძელებაა და არავითარი კავშირი არა აქვს ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე უარის თქმასთან. თუმცა, თუ დავუშვებთ, რომ „სუპერეგო“-ს აგრესიით თავდაპირველი მომარაგება სხვა წყაროებიდან ხორციელდება, ზემოხსენებული უთანხმოება შემცირდება.

მიუხედავად იმისა, თუ როგორი იყო პირველი აკრძალვები, ბავშვს აუცილებლად განუვითარდებოდა მნიშვნელოვანი აგრესია იმ ავტორიტეტის წინააღმდეგ, რომელიც მისი ყველზე ძირეული ლტოლვების დაკმაყოფილებას ზღუდავს. ბავშვი იძულებულია, უარი თქვას ავტორიტეტის წინააღმდეგ თავისი შურისმაძიებლური აგრესიულობის დაკმაყოფილებაზე და ამ რთული ეკონომიკური სიტუაციიდან ის ცნობილი მექანიზმის – იდენტიფიკაციის – საშუალებით ახერხებს გამოსვლას. ამ დროს მას შეიძლება, საკუთარ თავში გადააქვს ის ხელშეუხებელი ავტორიტეტი, რომელიც შემდეგ „სუპერ ეგო“-დ იქცევა. ამით ის თავის გამგებლობაში მიიღებს მთელ აგრესიულობას, რომელსაც ბავშვობაში სიამოვნებით წარმართავდა ავტორიტეტის წინააღმდეგ. ბავშვის „ეგო“ იძულებულია ესოდენ დამამცირებელი მამისეული ავტორიტეტის სევდიანი როლი იკმაროს. ამ შემთხვევაშიც, როგორც ეს საერთოდ ხშირად ხდება ხოლმე, სიტუაცია შებრუნებულად წარმოგვიდგება: „მე რომ მამა ვიყო, შენ კი შვილი, ნახავდი, როგორ მკაცრად მოგექცეოდი“. „ეგო“-სა და „სუპერ ეგო“-ს ურთიერთდამოკიდებულება ჯერ გაუხლეჩავს „ეგო“-სა და ობიექტს შორის რეალური დამოკიდებულების, სურვილებით დამახინჯებულ ვარიანტს წარმოადგენს. ეს ტიპური სიტუაციაა, თუმცა მნიშვნელოვანი განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ „სუპერ ეგო“-ს თავდაპირველი სიმკაცრე განსხვავდება იმისაგან, რომელიც მამის მხრიდან მომდინარე დანიცდება, ან მას მიეწერება. ეს უფრო საკუთარი აგრესიაა ობიექტის მიმართ. თუ ეს მართალია, შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ სინდისი აგრესიის დათრგუნვის შედეგად წარმოიშვა და შემდგომში ისევ ასეთი დათრგუნვების შედეგად ძლიერდება.

რომელია ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებებიდან ჭეშმარიტი? თავდაპირველი – რომელიც გენეტიკური თავლსაზრისით არავითარ ეჭვს არ იწვევს, თუ ახალი, რომელიც ასე მოხერხებულად აწესრიგებს მთელ თეორიას? უშუალო დამკვირვებელს ორივე მათგანი უდავოდ სწორად ეჩვენება. ისინი ხომ არც ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს, უფრო მეტიც, მათ საერთო გადაკვეთის წერტილი აქვთ – ბავშვის შურისმაძიებლურ აგრესიას მამის მხრიდან ამ აგრესიის აღსაკვეთად წარმართული მოსალოდნელი სასჯელის მასშტაბები განსაზღვრავს. მაგრამ გამოცდილება გვკარნახობს, რომ ბავშვში ჩამოყალიბებული „სუპერ ეგო“-ს სიმკაცრე, არავითარ შემთხვევაში არ გადმოსცემს იმ სიმკაცრეს, რომლითაც მას თვითონ ეპყრობოდნენ.¹⁸ ზედმიწევნით

რბილი აღზრდის დროსაც კი, ბავშვს შეიძლება უაღრესად მკაცრი სინდისი განუვითარდეს. მაგრამ არც ამ დამოკიდებულების გადაფასება იქნება სწორი: ძნელი არ არის დავრწმუნდეთ, რომ მკაცრი აღზრდა ძლიერ ზეგავლენას ახდენს ბავშვის „სუპერ ეგო“-ს ჩამოყალიბებაზე. მამასადამე, „სუპერ ეგო“-ს ჩამოყალიბება და სინდისის წარმოშობა, ერთდროულად თანშობილი, კონსტიტუციური და გარემო ფაქტორების ზემოქმედებას განიცდის. არცაა გასაკვირი, აღნიშნული ხომ ყველა მსგავსი პროცესის ზოგად ეტიოლოგიურ პრინციპს წარმოადგენს.¹⁹

შეიძლება ითქვას, რომ, როდესაც ბავშვი ლტოლვევებზე პირველ სერიოზულ უარს მომეტებული აგრესიულობითა და სინდისის შესაბამისი სიმკაცრით პასუხობს, ამ დროს ის ფილოგენეტიური წინამძღვრებით ხელმძღვანელობს. რეაქციის არაადეკვატურობა იმით აიხსნება, რომ პირველყოფილი მამა, ალბათ მართლაც საშიში იყო და უკიდურესი აგრესიის გამოვლენა შეეძლო. ასე რომ, სინდისის წარმოშობის ორ თეორიას შორის განსხვავება კიდევ უფრო მკირდება, როცა ინდივიდის განვითარების ისტორიიდან ფილოგენეზზე გადავდივართ. თუმცა, აქ თავს იჩენს ახალი განსხვავება ამ ორ პროცესს შორის. ჩვენ ისევ ვიზიარებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ დანაშაულის გრძნობას კაცობრიობა ოიდიპოსის კომპლექსს უნდა უმაღლოდეს და ის მამის მოკვლის დროს შეიძინეს მის წინააღმდეგ გაერთიანებულმა შვილებმა. ამ შემთხვევაში აგრესია კი არ დაითრგუნა, არამედ განხორციელდა და ეს იგივე აგრესიაა, რომლის დათრგუნვაც ბავშვში დანაშაულის გრძნობას წარმოშობს. სულაც არ გამიკვირდება, თუ რომელიმე მკითხველი აღშფოთებული წამოიძახებს: „მამ, მნიშვნელობა არა აქვს მოკლავ თუ არა მამას – დანაშაულის გრძნობა მაინც ყველა შემთხვევაში გაგიჩნდება! ნება მიბოძეთ, ეჭვი შევიტანო ამ მოსაზრებაში. დანაშაულის გრძნობა ან არ გამომდინარეობს დათრგუნული აგრესიისაგან, ან „მამის მკვლელობის“ მთელი ეს ისტორია რომანია და მეტი არაფერი – პირველყოფილი შვილები თავიანთ მამებს ისეთივე სიხშირით ხოცავდნენ, როგორც თანამედროვენი. მოკლედ, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს რომანი კი არა, უტყუარი ისტორიაა, აქ არაფერია მოულოდნელი: დანაშაულის გრძნობა ხომ გარკვეული დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენისას ჩნდება. ასეთი ყოვლდღიური შემთხვევების ახსნას კი ფსიქოანალიზი არ იძლევა“.

მართალია, ჩვენ როგორმე უნდა გამოვასწოროთ ეს ხარვეზი. აქ საიდუმლო არაფერია. დანაშაულებრივი ქმედებით გამოწვეულ დანაშაულის გრძნობას უფრო მართებული იქნება მონანიება ვუწოდოთ. ის უშუალოდ ჩადენილ ქმედებას ეხება და სინდისის არსებობას, ანუ თავის დამნაშავედ გრძნობისათვის მზაობას, ჯერ კიდევ დანაშაულის ჩადენამდე გულისხმობს. მონანიება ვერაფრით დაგვეხმარება სინდისისა და დანაშაულის გრძნობის წარმომავლობის დადგენაში. ყოველდღიურ შემთხვევებში ლტოლვა იძენს გარკვეულ ძალას, რომლითაც მას შეუძლია გადალახოს სინდისის საკმაოდ შეზღუდული ძალის წინააღმდეგობა. მაგრამ, მოთხოვნების დაკმაყოფილებასთან ერთად ის თანდათანობით ბუნებრივად სუსტდება და ძალთა თანაფარდობა თანდათან აღდგება. ამიტომაც, ფსიქოანალიზი სამართლიანად გამოირიცხავს მონანიებიდან მომდინარე დანაშაულის გრძნობას – რაოდენ ხშირადაც არ უნდა მოხდეს მათი თანხვედრა და როგორც არ უნდა იყოს ამის პრაქტიკული მნიშვნელობა.

მაგრამ, თუ დანაშაულის გრძნობას პირველყოფილ მამის მკვლელობასთან მივყავართ, განა ეს სინანული არ არის? განა ეს არ გულისხმობს სინდისისა და დანაშაულის გრძნობის არსებობას ჯერ კიდევ ქმედების ჩადენამდე? მამ საიდან მოდის მონანიება? სწორედ ამ შემთხვევამ უნდა აგვიხსნას დანაშაულის გრძნობასთან დაკავშირებული საიდუმლოება და ბოლო მოუღოს ჩვენს ეჭვებს. ვფიქრობ, ეს საკვებით შესაძლებელია. მონანიება მამასთან დაკავშირებული გრძნობების თავდაპირველი ამბივალენტობის შედეგია: მართალია, ის შეილება სძულდათ, მაგრამ ამავე დროს უყვარდათ კიდევ. სიძულვილის აგრესიის საშუალებით დაკმაყოფილების შემდეგ სიყვარული ჩადენილისათვის სინანულის სახით გამოვლინდა. ამგვარად, მამასთან იდენტიფიკაციით ჩამოყალიბდა „სუპერ ეგო“. მან, თითქოსდა ჩადენილისათვის სასჯელად, მამის ძალაუფლება მიიღო, რომლის შესაბამისადაც ჩადენილის ხელახლა განმეორების აკრძალვები დააწესა. მამის წინააღმდეგ მიმართული აგრესიისაკენ მიდრეკილება შემდეგ თაობებშიც მეორდებოდა, ამიტომ შენარჩუნდებოდა დანაშაულის გრძნობაც, რომელც აგრესიის დათრგუნვისა და მისი „სუპერ ეგო“-ში გადატანის ყოველი ახალი შემთხვევისას კიდევ უფრო ძლიერდებოდა. ახლა ჩვენ ნათლად ვხედავთ, თუ რა როლს თამაშობს სინდისის ჩამოყალიბებაში სიყვარული და რატომ არის ასე გარდა-

უვალი დანაშაულის გრძობა. ამასთან, მნიშვნელობა არა აქვს, მართლა მოხდა მამის მკვლელობა, თუ ამის ჩადენისაგან თავი შეიკავეს. დანაშაულის გრძობა ორივე შემთხვევაში იჩენს თავს, რადგანაც ის ამბივალენტური კონფლიქტის – ეროსსა და სიკვდილისაკენ დამანგრეველ ლტოლვას შორის მარადიული ბრძოლის გამოხატულებაა. როგორც კი ადამიანი სხვებთან თანაცხოვრების ამოცანის წინაშე დგება, ეს კონფლიქტი მაშინვე მწვავედება. მანამ, სანამ ასეთი თანაცხოვრება ოჯახის ფორმით ხდება, კონფლიქტი ოიდიპოსის კომპლექსში, სინდისსა და პირველად დანაშაულის გრძობაში ვლინდება. საზოგადოების გაფართოების მცდელობასთან ერთად, იგივე კონფლიქტი წარსულზე დამოკიდებული ფორმებით განაგრძობს არსებობას, ძლიერდება და კიდევ უფრო აძლიერებს დანაშაულის გრძობას. კულტურა ადამიანების შინაგანად დაკავშირებულ მასად გამაერთიანებელ ეროტიკულ ლტოლვას ემორჩილება და ამიტომაც, ეს მიზანი მუდმივად მზარდი დანაშაულის გრძობის თანხლებით მიმდინარეობს. ის, რაც მამით დაიწყო, მასაში პოვნებს დასასრულს. თუ კულტურა ოჯახიდან კაცობრიობისაკენ განვითარების აუცილებელი გზაა, მაშინ მას განუყრელად თან სდევს თანშობილი ამბივალენტური კონფლიქტის – სიკვდილისა და სიყვარულის მარადიული ორთაბრძოლის – შედეგი, ანუ დანაშაულის მზარდი გრძობა, რომელიც ზოგჯერ ისეთ სიმაღლეებს აღწევს, რომ აუტანელი ხდება ცალკეული ინდივიდისათვის. გავიხსენოთ, თუნდაც, დიდი პროეტის ამაღლელებელი ბრალდება „ზეციური ძალების მიმართ“:

„თქვენ გვაცდუნებთ, გვაბეჩავენთ ერთხმად,
და გვხდით საგნად ტანჯვისა და გვემის,
რადგან ყველა დანაშაულს ქვეყნად, ბოლო-ბოლო
შურისგება ელის“.

ისლა დავგოჩენია, ამოვიოხროთ იმის გაფიქრებისას, რომ ზოგიერთებს ყოველგვარი ძალისხმევის გარეშე შეუძლიათ თავისი გრძობების ორომტრიალიდან უღრმესი სიბრძნის გამოტანა, სხვებს კი ხელის ცეცებით გვიხდება გზის გაკვლევა მტანჯველ განუსაზღვრელობაში.

[...]

1. მიუხედავად იმისა, რომ სექსუალობის ორგანული პერიოდულობა (სავარაუდოდ, საუბარია რეპროდუქციული ციკლის პერიოდულობაზე – მთარგმნელის შენიშვნა) შემონახულია, ფსიქიკურ სექსუალურ აგზნებაზე მისი ზეგავლენა რადკალურად შეიცვალა. აღნიშნული ცვლილება, უპირველეს ყოვლისა, იმ ყნოსვითი აგზნების მოსპობას უკავშირდება, რომლითაც მენსტრუაციული სუნი მამაკაცის ფსიქიკაზე ახდენს გავლენას. მისი როლი იმ მხედველობითმა გამლიზიანებლებმა შეიძინა, რომელიც ყნოსვითი გამლიზიანებლებისგან განსხვავებით, მუდმივ ზემოქმედებას უზრუნველყოფს. მენსტრუაციული ტაბუ სწორედ ამ „ორგანული ცვლილებებიდან“ წარმოსდგება, როგორც უკვე გადალახული ეტაპისგან დაცვის საშუალება. სხვა ყველა მოტივაცია, სავარაუდოდ, მეორადი ბუნებისაა (შედ.: C. D. Daly, *Hindumythologie und Kastrationskomplex, Imago XIII, 1927*). ეს პროცესი მეორდება სხვა დონეზეც, რომელზეც კულტურის განვლილი პერიოდის ღმერთები დემონებად იქცნენ. თავისთავად ყნოსვის როლის შემცირება ადამიანის დედამიწის ზედაპირიდან წამოდგომის და გამართულად სიარულზე გადასვლის შედეგია. ამის გამო, აქამდე დაფარული გენიტალიები ხილული გახდა და რადგან ისინი სირცხვილის გრძნობასაც იწვევდა, მათი დაცვის აუცილებლობა შეიქმნა. ამრიგად, საბედისწერო კულტურული პროცესის სათავეები ადამიანის წელში გამართვას უკავშირდება და, შესაბამისად, ეს ჯაჭვური რეაქციაც ამან გამოიწვია – ყნოსვითი გამლიზიანებლების როლის დაკნინება, გენიტალიების გაშიშვლება – აქედან გამომდინარე სექსუალური აგზნების მუდმივობა და ოჯახის დაარსება – აი ასე იწყება ადამიანის კულტურის ისტორია. მართალია, ეს ყველაფერი მხოლოდ თეორიული სპეკულაციაა, მაგრამ ადამიანის მონათესავე ცხოველების ცხოვრების ნირის შესწავლით ზედმიწევნით მეცნიერულ შემოწმებას კი ნამდვილად იმსახურებს.

კულტურის სისუფთავისკენ სწრაფვა უდავოდ სოციალური ფაქტორის ზემოქმედებასაც განიცდის. მოგვიანებით, ეს სწრაფვა ჰიგიენის მოთხოვნებით ახსნეს, თუმცა ის ჯერ კიდევ ჰიგიენის დამკვიდრებამდე არსებობდა და მისი ჩამოყალიბება უსიამოვნო შეგრძნებების გამომწვევი ექსკრემენტების მოშორების მოთხოვნილებას უკავშირდება. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ბავშვებთან საქმე სულ სხვაგვარადაა. ექსკრემენტები არავითარ ზიზღს არ იწვევს და ისინი მას საკუთარ სხეულს მოცილებულ მნიშვნელოვან ნაწილად მიიჩნევენ. აღზრდა აქ განსაკუთრებით ენეგიულად იწყებს ბრძოლას განვითარების დასაჩქარებლად, რათა ექსკრემენტები უსარგებლო, ზიზღის მომგვრელი, გულისამრევი და მიუღებელი გახდეს ბავშვისთვის. ექსკრემენტების როლის ამგვარი შეცვლა შეუძლებელი იქნებოდა ადამიანის წელში გამართვასთან დაკავშირებით ორგანიზმიდან გამოყოფილ ნივთიერებებს, უსიამოვნო სუნის გამო, ზო-

გადად ყნოსვითი გამღიზიანებლების ბედი რომ არ გაეზიარებინათ. ამრიგად, ანალური ეროტიკა იმთავითვე „ორგანული განდევნის“ მსხვერპლი გახდა და კულტურისაკენ გაკაფა გზა. ანალური ეროტიკის გარდამქმნელ სოციალურ ფაქტორზე ის გარემოებაც მიუთითებს, რომ საკუთარი ექსკრემენტები, სხვისი გამონაყოფისგან განსხვავებით, თითქმის არავითარ ზიზღს არ იწვევს. უსუფთაო ადამიანი, ანუ ის, ვინც საკუთარ ექსკრემენტებს არ მალავს, სხვებს ამით შეურაცხყოფას აყენებს და უპატივცემულოდ ეპყრობა, ეს ყველაზე უხემ ლანძღვა-გინებაშიც ვლინდება. აქედან გამომდინარე, სავსებით გასაგებია, რატომ იყენებს ადამიანი ცხოველთა სამყაროს მისთვის ყველაზე ძვირფასი მაგობრის სახელს სალანძღავ სიტყვად: ძაღლისთვის ხომ ორი ისეთი თვისებაა დამახასიათებელი, რომელიც ადამიანის აშკარა გულისწყრომას იწვევს – ერთი, რომ განვითარებული ყნოსვის მიუხედავად, ძაღლს ექსკრემენტების ზიზღი არა აქვს და მეორე – ძაღლს საკუთარი სექსუალური ფუნქციების არ რცხვენია.

2. ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინათ მივეცი სათანადო შეფასება საყოველთაოდ აღიარებული, თანამედროვე, უდახვეწილესი ინგლისელი მწერლის ჯ. გოლსუორთის ერთ პატარა მოთხრობას – “*The Apple tree*”. ამ მოთხრობაში მთელი სიციხადით ჩანს, რომ დღევანდელ კულტურულ ცხოვრებაში აღარ დარჩა ადგილი ორი ადამიანის უბრალო და ბუნებრივი სიყვარულისთვის.
3. ზემოთქმული მოსაზრების მხარდასაჭერად შესაძლებელია, შემდეგი შენიშვნა გამოითქვას: თვით ადამიანი, თავისი ბუნებით, ერთმნიშვნელოვნად ბისექსუალური, ცხოველური არსებაა. ინდივიდი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ორი სიმეტრიული ნახევრის შერწყმა, რომელთაგან ერთი, ზოგიერთი მკვლევრის აზრით – წმინდად მამაკაცური, ხოლო მეორე – წმინდად ქალურია. ამასთან, შესაძლებელია თავდაპირველად ორივე ნახევარი ჰერმაფროდიტული იყო. სქესი – ბიოლოგიური ფაქტია, რომელიც სულიერი ცხოვრებისათვის მისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის მიუხედავად, ფსიქოლოგიურად ძნელი გასაგებია. ჩვეულებრივ, ჩვენ ვამბობთ, რომ ყოველი ადამიანი მამაკაცურ ლტოლვებს, მოთხოვნილებებს და ნიშნებსაც ამჟღავნებს და ქალურსაც. მაგარამ, მამაკაცურ და ქალურ ხასიათს ანატომია განაპირობებს და არა ფსიქოლოგია, ამ უკანასკნელისათვის კი სქესობრივი განსხვავება აქტიურობასა და პასიურობაზე დაიყვანება და ყოველგვარი ეჭვის გარეშე აქტიურობას – მამაკაცურ, პასიურობას კი – ქალურ საწყისს ვუკავშირებთ (თუმცა ცხოველებთან ზოგჯერ გამონაკლისებსაც ვხვდებით). ბისექსუალობის შესახებ მოძღვრება ჯერ კიდევ საკმაოდ ბევრ გაურკვეველობას შეიცავს და ფსიქოანალიზს მნიშვნელოვან ხინჯად უნდა ჩავუთვალოთ, რომ ლტოლვების შესახებ მოძღვრებას არავითარი შეხების წერტილი არ გააჩნია ამ მოძ-

ღვრებასთან. ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ ნამდვილად დავუშვებთ, რომ თითოეულ ინდივიდს თავის სექსუალურ ცხოვრებაში მამაკაცური სურვილების დაკმაყოფილება სურს და ქალურისაც, მაშინ ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ ერთი ობიექტით ამ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება შეუძლებელია და თუ ადამიანი მათ არ გააცალკევებს და თითოეულს განსაკუთრებულ, მისთვის განკუთვნილი გზას არ მიუჩენს, აღნიშნული ლტოლვები ხელს შეუშლიან ერთმანეთს. მეორე სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ ეროტიკულ ურთიერთობას, მისი საკუთარი სადისტურთი კომპონენტების გარდა, ხშირად შიშველი აგრესიისკენ მიდრეკილებაც ახლავს თან და ერთი გლეხის ქალის მსგავსად, რომელიც ჩიოდა, ქმარს აღარ ვუყვარვარ, რადგანაც უკვე ერთი კვირაა აღარ ვუცემივარო, ასეთი გართულებების მიმართ სიყვარულის ობიექტი ყოველთვის გაგებასა და მიძღვებლობას ვერ გამოიჩენს.

თუმცა, აღსანიშნავია, რომ (მე-20 გვერდზე) გამოთქმული მოსაზრება გაცილებით უფრო სიღრმისეული ანალიზის შესაძლებლობას იძლევა: ადამიანის წელში გამართვასთან და ყნოსვის როლის დაქვეითებასთან დაკავშირებით ორგანული განდევნის საფრთხე არა მარტო ანალურ ეროტიკას, არამედ უკვე მთლიანად სექსუალობასაც დაემუქრა. სწორედ აქედან მოყოლებული, სექსუალურ ფუნქციას თან სდევს ფაქტიურად აღმოუფხვრელი წინააღმდეგობა, რომელიც ხელს უშლის სრულყოფილ დაკმაყოფილებას და ადამიანს სექსუალური მიზნის სუბლიმირებისა და ლიბიდოს ჩანაცვლებისაკენ უბიძგებს. როგორც ჩემთვის ცნობილია, ბლეილერმა უკვე მიუთითა სექსუალური ცხოვრების მიმართ ამგვარი, იმთავითვე გადანაცვლებული განწყობის არსებობის შესახებ (**Bleuler. Der Sexualwiderstand. Jahrbuch für psychoanalyt. und psychopathol. Forschungen. Bd. V, 1913**). ყველა ნევროზით დაავადებულისათვის, და არა მარტო მათთვის, მიუღებლობის ასეთი განწყობისკენ ბიძგის მიძევნი სწორედ ის ფაქტი გახლავთ, რომ *“Inter urinas et faeces nascimur”*. გენიტალიებიც ასევე მძაფრ სუნს აფრქვევს, რაც მრავალი ადამიანისთვის აუტანელია და მათ სექსუალურ ურთიერთობებს გარკვეულწილად ხელს უშლის. როგორც ჩანს, კულტურასთან ერთად განვითარებული სექსუალურის განდევნის ფესვები ადამიანის მიერ წელში გამართულად სიარულთან დაკავშირებით შექმნილი ცხოვრების ახალი ფორმის – ძველი, ცხოველური არსებობისაგან ორგანულ თავდაცვაში უნდა ვეძიოთ. რაოდენ გასაოცრადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს, მეცნიერული კვლევის ეს შედეგი ფართოდ გავრცელებულ და ბანალურ ცრურწმენებს ემთხვევა. მართალია, ყოველივე ზემოაღნიშნული ჭეშმარიტად არასანდო და მეცნიერულად დაუსაბუთებელი წარმოდგენებია, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ყნოსვითი გამღიზიანებლების როლის დაქვეითების მიუხედავად, თვით ევროპაშიც არსებობენ ხალხები, რომლებიც გენიტა-

ლიების მძაფრ და ჩვენთვის საზიზღარ სუნს დღესაც სექსუალური აგზნების საშუალებად იყენებენ (იხ. ი. ბლოხის ფოლკლორული ძიებანი – „გამოკითხვა“ *“Über den Geruchssin in der vita sexualis”* ფრიდრიხ კრაუსის (Friedrich S. Krauß) *“Anthropophyteia”*-ს სხვადასხვა წლის ნომრები).

4. დიდი პოეტი უფლებამოსილია ხუმრობით მაინც გამოთქვას დაფარული ფსიქოლოგიური სინამდვილე. ჰაინრიხ ჰაინე აღიარებს: „მე მშვიდობიანი ადამიანი ვარ. ჩემი სურვილია მქონდეს მოკრძალებული ქოხი ჩაღის სახურავით, მაგრამ აუცილებლად – კარგი საწოლი, კარგი საჭმელი, ახალი რძე და კარაქი, ფანჯრის წინ ყვავილები, ზღურბლთან რამდენიმე ლამაზი ხე და თუ მალაღობრობის ჩემი სრულად გაბედნიერება მოესურვება, ამ ხეებზე ექვსი-შვიდი ჩამოხრჩობილი ჩემი მტერი. სიკვდილის წინ მე მათ გულაჩუყებული ვაბატებდი ჩემთვის მოყენებულ ყველა ბოროტებას – დიას, მტერს უნდა აბატეო, მაგრამ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ჩამოხრჩობენ!“ (*Heine, Gedanken und Einfälle*. ფიქრები და აზრები).
5. მჯერა, რადგანაც აბსურდია, ლათ.
6. „პირველი ნაბიჯი თქვენ გადადგით, ბატონო მკვლევებო!“ ფრ.
7. ადამიანი ადამიანისათვის მგელია. ლათ.
8. ეჭვგარეშეა, რომ ის ადამიანები, ვინც ახალგაზრდობაში სილატაკე, შეძლებულთა გულგრილობა და ქედმაღლური დამოკიდებულება გამოცადა, ქონებრივი თანასწორობისთვის და ანალოგიური პრობლემებისათვის ბრძოლას თანაუგრძობენ. მაგრამ, როდესაც ეს ბრძოლა ყველა ადამიანის თანასწორობის აბსტრაქტული მოთხოვნის სახეს იღებს, ეს აუცილებლად სადავო გახდება. ბუნებამ ხომ მეტად არათანაბრად დაასაჩუქრა ადამიანები სხეულებრივი თუ სულიერი უნარებით, ამ უთანასწორობის წინააღმდეგ კი არავითარი საშუალება არ არსებობს.
9. იხ. „მასების ფსიქოლოგია და „ევო“-ს ანალიზი“. 1921. (*Ges. Werke, Bd.XIII*)
10. თვალმისაცემია წინააღმდეგობა, რომელიც ეროსის გაფართოების დაუცხრომელ ტენდენციასა და ზოგადად ლტოლვების კონსერვატულ ბუნებას შორის არსებობს, რაც, თავისთავად, მომდევნო პრობლემების დაყენების ამოსავალი წერტილი შეიძლება გახდეს.
11. ბოროტი საწყისისა და დესტრუქციული ლტოლვის გაიგივება განსაკუთრებით დამაჯერებლად არის წარმოდგენილი გოეთეს მეფისტოფელთან.

„... დალუპვის ღირსი არის ქვეყნად არსი ყოველი,
 ჰოდა, ნამდვილად უმჯობესიც კი იქნებოდა,
 მათ საერთოდ არც ეარსებათ!
 ამიტომ ის რაც გგონიათ თქვენ ტანჯვა, ვაება,
 რასაც უბრალოდ ბოროტებას და ნგრევას არქმევთ,

შეადგენს სწორედ ჩემს სტიქიას,
ჩემს ნამდვილ საქმეს“.

თავის მოწინააღმდეგედ ეშმაკი თავად სიწმინდეს, სიკეთეს როდი მიიჩნევს, არამედ ბუნების ძალას, რომელსაც ძალუძს შექმნას და გაამრავლოს სიცოცხლე – ეროსს.

„ლამის გავცოფდე, როცა ვხედავ ჰაერში, წყალში,
თბილ ნიადაგში, ნესტიანში, ცივში, თუ მშრალში,
როგორ ჩნდებიან თაობები ახალ-ახალი.

ასე, რომ ცეცხლი მაინც რომ არ შემომენახა

ჩემს სტიქიონად, აი მაშინ უნდა გენახეთ,

ფეხის დასადგმელ ადგილსაც რომ ვერ მოვნახავდი“.

12. ჩვენი ასეთი მიდგომა თამამად შეიძლება გამოიხატოს ერთ ფარაზაში: „ლიბიდო ინსტინქტის ნებისმიერ გამოვლინებაში მონაწილეობს, მაგრამ ყველაფერი ლიბიდოს არ ეკუთვნის“.
13. ალბათ საჭიროა დავაზუსტოთ ზოგიერთი დეტალი იმის შესახებ, თუ როგორ და რა უცნობი მოვლენის წყალობით მიიღო ამ ორთაბრძოლამ ასეთი ფორმა.
14. სიტყვასიტყვით „ზეციური ზღაპრები“ – ამოღებულია ჰაინეს „გერმანია – ზამთრის ზღაპარიდან“.
15. გავიხსენოთ რუსოს ცნობილი მანდარინი.
16. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ თვალსაჩინო მაგალითში მკვეთრად არის გამოჩენილი ის, რაც სინამდვილეში დროში განფენილად ხდება. საქმე ეხება არა მხოლოდ „სუპერ ეგო“-ს არსებობას, არამედ მის ფარდობით ძალასა და გავლენის სფეროსაც. ყოველივე ზემოთქმული სინდისისა და დანაშაულის შესახებ უდავოდ მიიჩნევა და თავისთავად საყოველთაოდ არის ცნობილი.
17. ზნეობის ასეთი უბედურებებით განმტკიცების შესახებ წერს მარკ ტვენის უმწვენიერეს პატარა მოთხრობაში *“The first melon I ever stole”*. შემთხვევით ეს ნუსვი მკვახე აღმოჩნდა. ეს ამბავი პირადად მარკ ტვენისაგან მოვისმინე. სათაურის წაკითხვის შემდეგ ის ერთხანს გაჩუმდა და თითქოს ყოყმანით იკითხა: *“Was it the first?”* ამით ყველაფერია ნათქვამი: ეს არც პირველი ნუსვი ყოფილა და არც უკანასკნელი.
18. როგორც ეს სწორად შენიშნეს მელანი კლაინმა და სხვა ინგლისელმა ავტორებმა.
19. ფრანც ალექსანდერმა თავის ნაშრომში „მთლიანი პიროვნების ფსიქოანალიზი“ (1927) – უპატრონო ბავშვებთან დაკავშირებით აიჰორნის გა-

მოკვლევებიდან გამომდინარე, სათანადოდ შეაფასა პათოგენური აღზრდის ორი ტიპი – გადამეტებული სიმკაცრე და განებვირება. „ზედმეტად რბილი და ლმობიერი“ მამა ბავშვში ზედმეტად მკაცრი „სუპერ-ეგო“-ს განვითარებას უწყობს ხელს – ვინაიდან, მას გარს სიყვარული ახვევია, სხვა გზა აღარა აქვს, გარდა იმისა, რომ აგრესია შიგნით მიმართოს. უპატრონო ბავშვის შემთხვევაში, რომელიც სიყვარულის გარეშე იზრდება, „ეგო“-სა და „სუპერ ეგო“-ს შორის დამოკიდებულება სუსტდება და მთელი აგრესია შეიძლება გარეთ წარიმართოს. როგორც ჩანს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ შესაძლო კონსტიტუციურ ფაქტორს, შეიძლება ითქვას, რომ მკაცრი სინდისი ორგვარი სასიცოცხლო ძალის ურთიერთქმედების შედეგია: ერთი მხრივ, ლტოლვებზე უარის თქმისა, რომელიც ხელ-ფეხს უხსნის აგრესიას, და მეორე მხრივ, სიყვარულის გამოცდილებისა, რომელიც აგრესიას შიგნით წარმართავს და „სუპერ ეგო“-ს გადასცემს.

20. გოეთე, ვილჰელმ მაისტერის თეატრალური მოწოდება. თარგმანი ნიკა ჯორჯანელისა.